

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΔΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ.

ΕΤΟΣ Α'. ΦΥΛΑ. ΙΕ'.

15 ΙΟΥΝΙΟΥ 1873.

ΟΛΙΓΑ ΤΙΝΑ

ΠΕΡΙ

ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΙΚΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑΤΟΣ

ΤΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ

ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΠΑΡΝΑΣΟΥ.

ΥΠΟ

Κ. Θ. Α.

Ὁ Σύλλογος οὗτος διὰ τινος ἀποσά-
σεως ἰδρύσατο πρὸ μικροῦ δραματικὸν
διαγώνισμα, ἐν ᾧ τῇ συναραγῇ ὡς ἀγω-
νοθέτου ἐντίμου τινὸς μέλους, καὶ πολ-
λὰς τῷ Συλλόγῳ τούτῳ βοηθείας μέχρι
τοῦδε παρασχόντος, θὰ ἀγωνίζονται κατὰ
τὴν 24 Φεβρουαρίου κατ' ἔτος τραγω-
δίαι καὶ κωμωδίαι, εἴτε εἰς πεζόν, εἴτε
εἰς ἕμμετρον λόγον, διαδραματίζουσαι ὑ-
ποθέσεις ἠθικὰς, εἰλημμένας ἐκ τῆς ἱ-
στορίας, ἢ κοινωνίας τῆς Ἑλλάδος (ἀρ-
θρα 1. 2. 3. τοῦ διαγωνίσματος).

Καὶ περὶ μὲν τοῦ ἂν ὁ Σύλλογος οὗ-
τος δύναται καὶ ἔχη συμφέρον νὰ συγ-
κροτήσῃ τοιοῦτον διαγώνισμα, οὐδεμίαν
γνώμην ἐκφέρομεν, τοῦτο ἐναπόκειται εἰς
τὰ μέλη νὰ δίδωσι τό τε μέγεθος τοῦ
ἔργου, καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ. Ἡ-

(ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ.)

μαῖς δ' ἐρχόμεθα σήμερον νὰ ψέξωμεν τὰ
πρωτὰ μέρη τοῦ κανονισμοῦ τούτου,
ὅστις ἄνευ προηγουμένης μελέτης ὑφ' ἑνὸς
ἐκάστου τῶν μελῶν ἐσυζητήθη ἀβρόχαις
ποσίν, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἐψηφίσθη σχε-
δὸν ἀπαράλλακτα ὡς τὰ τρία ἐντιμα
μέλη καὶ τὰ κατόπιν πρὸς συνδρομὴν ἐ-
πελθόντα ἐπρότειναν τοῦτο, ἂν καὶ ἡ
μειονοψυχία τοῦ Συλλόγου διὰ λογικῶν
ἐπιχειρημάτων ἀπέκρουσε τὴν σπουδὴν
τῆς ἐπιψηφίσεως, καὶ ἐζήτησε ν' ἀπο-
δείξῃ τὸ ἐπιζήτησιον ἄρθρον τινῶν.

Ἴσως θ' ἀπορήσῃ τις πῶς ἐγὼ μέλος
ὄν τοῦ φιλολογικοῦ τούτου Συλλόγου
ἐρχομαι διὰ τῆς μικρᾶς ταύτης πραγμα-
τείας νὰ ἐπικρίνω καὶ κατακρίνω τὰ κα-
θέκαστα τοῦ ἀγῶνος τούτου, τοῦ δυναμέ-
νου ν' ἀνυψώσῃ εἰς ὑψηλὴν περιωπὴν τὴν
δραματικὴν ποίησιν ἐν Ἑλλάδι, ν' ἀπα-
δώσῃ αὐτῇ τὴν κατοικίαν τοῦ Διός, ὅθεν
ἄλλοτε ὁ νεφεληγερέτης καὶ ἐρίγδουπος
οὗτος Θεὸς ἔρριπτε τοὺς σμερδαλέους κε-
ραυνούς του, ν' ἀναλάμψῃ ὡς ἀστὴρ πο-
λύφωτος, καὶ διαρωτίσῃ τοὺς νεωτέρους,
τοὺς μόνον σήμερον εἰς χρηματιστικὰς
ἐπιχειρήσεις τὸν νοῦν προσέχοντες. Ὅ-
ταν ὅμως σκεφθῇ ὅτι ἐπὶ παντός πράγ-
ματος ἡ ἀλήθεια ἐξευρίσκηται μόνον δι'
ἐπιστημονικῆς συζητήσεως, τότε βεβαίως
θὰ μὲ δικαίωσῃ.

Ἄνευ δὲ πάθους πρὸς τι τῶν διεστῶ-
των μερῶν, ἄνευ προσωπικοῦ τινος συμ-
φέροντος ἐπὶ τῇ καταλήψει ἀρχῆς τινά;

ήτις τοῖς ἐπιπολαίως κοίνοισι μεγίστην λάμπην παρέχει, ἀναγκαζόμεθα νὰ γράψωμεν τὰς ὀλίγας ταύτας λέξεις περὶ τοῦ θέματος τούτου, ὅχι διότι θεωρούμεν εὐλογογικὴν δόξαν, οὐδὲ ἐπίδειξιν, ἀλλὰ διότι ζητοῦμεν διὰ συζητήσεως τὰ κακῶς κείμενα καθ' ἡμᾶς νὰ ἐπανορθώσωμεν. Προσπαθοῦμεν δὲ διὰ τῆς γραφίδος νὰ ἐπιτύχωμεν τούτου σήμερον διότι δυστυχῶς δὲν ἀπεκτήσαμεν τὸ δῶριμα τῆς φύσεως ὅπως διὰ πειστικῆς ὁμιλείας κατορθώσωμεν νὰ μεταπείσωμέν τινα τῶν μελῶν, ὡς μὴ ὄντες μήτε τολμηροί, μήτε εὐφραδέεις ἢ πολὺφθογγοὶ ῥήτορες.

Ἐγκαταλείποντες λοιπὸν πάντα τὰ λοιπὰ ἄρθρα τοῦ διαγωνίσματος, ὡς μὴ δυνάμενα νὰ παρέξωσι μεγάλας δυσκολίας τῷ Συλλόγῳ, τοῖς κριταῖς καὶ τοῖς μέλλουσι ν' ἀγωνισθῶσιν, ἐρχόμεθα εἰς τὸ ἕκτον, τὸ καὶ σπουδαιότερον, ὅπερ ἂν δὲν μεταβλήθῃ, ὡς θέλομεν ἀποδείξει τὰς δυσκολίας τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ, ὃ ἄρῳν καταπίπτει.

Τὸ ἄρθρον τοῦτο καταχωροῦμεν ἐνταῦθα ὀλίγηρον, ὅπως ὁ ἀναγνώστης ἐν γνώσει ἀποφασίσῃ περὶ τῶν ὑφ' ἡμῶν λεγομένων. Ἔχει δὲ τοῦτο οὕτως:»

» Ἡ κρίσις τῆς ἐπιτροπῆς κατατίθεται
 » ἐσφραγισμένη δέκα ἡμέρας πρὸ τῆς
 » ὀρισμένης διὰ τὴν τελευτὴν τοῦ δια-
 » γωνισμοῦ, καὶ τὴν ἀπονομὴν τοῦ βρα-
 » βείου εἰς τὸ προεδρεῖον, ἐν ἧ βραβεύεται
 » ἓν, τὸ κρεῖττον. Τότε κηρύττει ὁ
 » Σύλλογος ἡμέραν ἐνάρξεως τοῦ τελε-
 » σιδίου ἀγῶνος. Ὅριζι δὲ ἢ ἐκ τῶν
 » μελῶν τοῦ ἐν, ἢ ἠθοποιῶν τινα, ὅστις
 » ἀπαγγέλλει τὸ τε ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς
 » βραβευθέν, καὶ τὰ ἐπαινεθέντα συνε-
 » χῶς καθ' ἑσπέραν ἐν χωριστῇ συνε-
 » δριάσει. Ἀμα τῇ ἀναγνώσει τοῦ τε-
 » λευταίου ἀναγιγνώσκεται ὑπὸ τοῦ γραμ-
 » ματέως καὶ ἢ ἔκθεσις τῶν κριτῶν, καὶ
 » ὁ Σύλλογος μεθ' ἡμέρας τρεῖς συνερ-
 » χόμενος ἐν συνεδριάσει τῶν ἐν Ἀθή-
 » ναις παρόντων μελῶν βραβεύει διὰ
 » φανερῆς σχετικῆς πλειψηφίας τὸ κατὰ
 » τὴν κρίσιν αὐτοῦ ἀρίστον ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς
 » ἐπιτροπῆς κρεῖττόνων κριθέντων » (*).

(*) Ἴδε Πρακτικὰ τοῦ Συλλόγου, εὐθεν ἐλάβομεν τὸ ἄρθρον τοῦτο.

Τὸ ἄρθρον τοῦτο ῥητῶς ἀναφέρει ὅτι ἐκ πάντων τῶν κριθέντων ἔργων βραβεύεται ἓν, τὸ κρεῖττον.

Μὰ τὴν ἀλήθειαν δὲν ἐννοοῦμεν τὸν περιορισμὸν τοῦτον, ἐν τῷ ὁποίῳ ὡς ἐν ἀλευτικῷ δικτύῳ δίκην ἰχθύων ἐμπλέκονται οἱ κριταί διότι δυνατόν δύο τινὰ ἔργα δραματικά, διάφορα καθ' εἶδος, ἐν τῇ αὐτῇ διακριτικῇ θέσει νὰ τάττωνται. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει οἱ κριταί θὰ εὐρεθῶσιν εἰς μεγίστας δυσκολίας τίνι τῶν μελλουσῶν ν' ἀγωνισθῶσι τραγωιδίῳ ἢ κωμωιδίῳ ν' ἀποδώσῃ τὸ γέρας διότι δυνατόν καὶ τραγωιδία τις ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῆς ν' ἀποθῇ ἀρίστη, ἀλλὰ καὶ κωμωιδία τις ὁμοίως ἀρίστη, τότε οἱ κριταί ἢ πρέπει ἀμφοτέρας νὰ βραβεύσωσιν ἐναντίον τοῦ ἄρθρου, ἢ τὴν μίαν ἀδίκως ἀνωτέραν κατὰ τύπον νὰ κρίνωσι τῆς ἐτέρας, ἐνῶ τὰ αὐτὰ προτερήματα ἔχουσι πρὸς συγκρότησιν δραματικοῦ ἔργου, τὸ αὐτὸ κάλλος τῆς γλώσσης, τὸν αὐτὸν ῥυθμὸν, τὴν αὐτὴν τέλος ποιητικὴν κάλλον ἢ φαντασίαν. Τραγωιδία τις λ. γ. ἔχουσα ὅλα τὰ προσόντα ἀρίστου δραματικοῦ ἔργου ἐξεγείρει τὸ αἶσθημα τοῦ πατριωτισμοῦ, τῆς φιλίας, τῆς ἀγάπης, τοῦ ἀληθοῦς ἔρωτος, ἀλλὰ καὶ κωμωιδία τις ἔχουσα ὁμοίως πάντα τὰ προσόντα δραματικοῦ τινος ἀρίστου ἔργου ἐξ ἀντιθέτου περιπαίζει τὸν ἔχοντα ὡς ὑπογραμμὸν ἀντὶ τοῦ πατριωτισμοῦ τὸ ἴδιον συμφέρον καὶ τὸ τῶν συγγενῶν του, ἀντὶ τῆς φιλίας τὸ μῖσος, ἀντὶ τῆς ἀληθοῦς ἀγάπης τὴν προσπεποιημένην πρὸς ἀπολαυτὴν κέρδους τινός, ἀντὶ τοῦ ἀγνοῦ ἔρωτος τὸν πλῆρη ὑποκρίσεως πρὸς ἀπύλαυσιν προσκαίρου ἠδονῆς. Ἐν τοιαύτῃ λοιπὸν ἀπορίᾳ τῶν κριτῶν πῶς δύνανται οὗτοι τὰ μὲν ἂν βραβεύσωσιν, τὰ δὲ ν' ἀποπέμψωσιν;

Πῶς δύνανται θεατῆς τις ἔργου τινός ἀρίστου γλυπτικῆς νὰ ἐπιφέρῃ βεβαίαν καὶ ἀσφαλῆ κρίσιν συγκρίνων τοῦτο μετὰ τινος ἔργου ζωγραφικῆς ἀρίστου καὶ τούτου τυγχάνοντος καὶ νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ ἕτερον ἀνώτερον τοῦ ἐτέρου; Πῶς δύνανται κριτῆς τις ποιητικοῦ ἀγῶνος ἐν συνειδήσει νὰ δώσῃ λευκὴν ψήφον ὑπὲρ ἔργου τινός ποιητικοῦ ἐξυψούντος τὸν νοῦν, κινούντος τὸ αἶσθημα, προτρέποντος πρὸς

ἀγαθὰς πράξεις, ἐνθα ὁ πρωταγωνιστῆς θυσιάζει καὶ πλοῦτον, καὶ ἐρωμένην, καὶ γονεῖς καὶ φίλους πρὸς ἀνάστασιν τῆς πατρίδος, καὶ νὰ ἀποδοκιμάσῃ ἕτερον ὁμοίως τεχνικῶς ἀρίστον, ὅπερ διὰ τῶν περιπετειῶν, δι' ὅλης τέλος τῆς δραματικῆς τέχνης, ζητεῖ νὰ δεῖξῃ πρὸς ὄφελος τῆς κοινωνίας πρόσωπόν τι φιλαργύρου, ὅπερ διὰ τῶν αἰσχροῦν πράξεων του δύναται καὶ αὐτοὺς τοὺς φίλους του, καὶ αὐτοὺς τοὺς συγγενεῖς του νὰ ὑποκλέψῃ πρὸς αὐξήσιν τοῦ βαλκαντίου του, καὶ αὐτὴν τὴν πολιτείαν νὰ ἐξαπατήσῃ, ὅπως διὰ τινῶν μετὰ πολιτικῶν προσώπων συμφωνιῶν δυνθῆ αὐτὴν μὲν ν' ἀπογυμνώσῃ, ἑαυτῷ δὲ πλοῦτον ἀνευ κόπου καὶ δαπάνης προσκτήσῃ;

Πῶς δύνανται τέλος νὰ ἐπιφέρῃ κρίσιν καὶ ν' ἀποδώσῃ τὸ γέρας εἰς ἔργον, ὅπερ ἐντελέστατα ζωγραφεῖ τὰ πάθη, ἦτοι τραγωιδίας, καὶ ν' ἀποκλείσῃ ἕτερον, ὅπερ ὁμοίως διαγράφει πιστότατα χαρακτῆρας, ἦτοι κωμωιδίας;

Προσέτι διὰ τοῦ ἄρθρου τούτου καταστρέφεται τὸ διαγώνισμα ἐν τῇ γενέσει του διότι ὅταν μετὰ τὴν κρίσιν τῆς ἐπιτροπῆς, ἀποτελουμένης βεβαίως ἐξ ἀνδρῶν σοφῶν καὶ σπουδαίων, ὁ Σύλλογος ἀποφασίσῃ διὰ φανερῆς σχετικῆς πλειψηφίας εἰς τίνα ν' ἀποδώσῃ τὸν στέφανον, τότε δὲν ὑπάρχει φόβος μήπως δὲν δευθῆ κανὲν ἐπίτιμον μέλος νὰ γείνη κριτῆς, ἀφοῦ ἡ γνώμη του ἐκκληθῆ εἰς τὸ ἀνώτατον, οὕτως εἶπεν, δικαστήριον τὸ συγκροτούμενον καὶ ἐκ μελῶν κατωτέρας τάξεως; Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι δεχονταί τινα τούτων δὲν ὑπάρχει φόβος μήπως ἢ ἔρις, αἰ ὕβρεις, οἱ διαπληκτισμοί, οἱ συμβαίνοντες πάντοτε ὑπὸ τῶν ἀποτυγχανόντων μουσολήπτων, μετὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Βουτυρναίου ποιητικοῦ ἀγῶνος, στήσωσι κέντρον ἀντὶ ὡς πρότερον ἐντὸς τῶν ἀγῶνων καὶ ἐν τῷ τύπῳ, στήσωσι, λέγομεν, κέντρον ἐν αὐτῷ τῷ Συλλόγῳ; τοῦτο διδάσκει ἡμᾶς ἡ μέγρι τοῦδε ἱστορία τοῦ ἀνωτέρου μακρονοουθέντος ἀγῶνος, ἐνθα οἱ ἀποτυγχάνοντες καταφεύγουσιν εἰς τὰς ἐφημερίδας, καὶ διὰ λόγων, ἐπὶ οὐδεμιᾶς ἀληθοῦς βάσεως στηριζομένων, ὕβριζουσι καὶ κριτῆς καὶ τὸν ἐπιτυγχάνοντα ποιητῆν,

γινόμενοι οὕτω πρὸς ζημίαν τῶν αἰτίων τῆς καταπτώσεως τοῦ ἀγῶνος τούτου. Διὰ τοιούτων πράξεων ἐψύχραναν τοὺς καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου, ὥστε ἠνάγκασαν αὐτοὺς ν' ἀποφεύγωσι τὴν τιμητικὴν θέσιν τοῦ κριτοῦ.

Ἴσως δὲ τινες εἴπωσιν ὅτι ἐνταῦθα κριταί δὲν θὰ ἴναι διδάσκαλοι, οἱ μόνον εἰς τὰς τελείας στιγμὰς, ἀσυνταξίας, ἀνορθογραφίας τὸν νοῦν προσέχοντες, ἀνδρες διυλίζοντες τὸν κώνωπα ὅταν πρόκηται περὶ τελείας ἢ κόμματος, ἀλλὰ καταπίνοντες τὴν κάμηλον ὅταν πρόκηται περὶ ἀεροβατικῆς φαντασίας, κοσμηματος ἐξόχου εἰς πολλὰ τῶν ποιημάτων, ἀλλὰ θ' ἀνακηρυχθῶσι κριταί ἄνδρες, οἵτινες κέκτανται ἀκοῦσαν καλλιαισθησίαν, ἀνέγνωσαν πάντα τὰ νεώτερα δράματα, εἰς πλεῖστα τῶν ὁποίων δύναται τις νὰ εἶδῃ περισσοτέρους κεραυνούς, ἀστραπὰς καὶ βροντὰς παρά ὅσας λέξεις περιέχουσι τὰ λεξικά τοῦ Γαζῆ, οἵτινες δὲν θὰ δίδωσι προσοχὴν εἰς λάθη γραμματικά, ἄτινα κατὰ λάθος διέφυγον τὸν συγγραφέα, ἀλλὰ θὰ ἐξετάζωσι τὸ κάλλος τοῦ ποιήματος, τὴν φαντασίαν, τὴν ἐνυπάρχουσαν ἐν αὐτοῖς λυρικὴν ποίησιν.

Τοῖς ἀρεσκομένοις εἰς δράματα, ἐν οἷς οἱ ἐργάται τούτων θέτουσιν ὡς προμετωπίδα ἐκάστης σκηνῆς περισσοτέρως λέξεις, ἢ ὅσας θ' ἀπαγγεῖλωσι τὰ ἐπερχόμενα κατόπιν δρώντα πρόσωπα, ἐῶμεν χαίρειν, παιθόμενοι εἰς τοὺς λόγους τοῦ μεγίστου ποιητοῦ τοῦ παρόντος αἰῶνος, τοῦ Βύρωνος, εἰπόντος ὅτι διὰ νὰ γράψῃ τις καλὴν τραγωιδίαν πρέπει ν' ἀκολουθήσῃ τοὺς τραγικούς Ἕλληνας τῆς ἀρχαιότητος, ἦτοι τοὺς κανόνας τῆς κλασικῆς ποιήσεως.

Ἀλλὰ παρατρέχοντες πάντα ταῦτα ἐρωτώμεν τίς θὰ ἐγγυηθῆ ἡμῶν ὅτι πάντα τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου τούτου δύνανται νὰ ἐπιφέρωσι κρίσιν ἀσφαλῆ ἐπὶ ποιητικοῦ τινος ἔργου ἀπαγγελθέντος εἴτε ὑπὸ μέλους τινός τούτου, εἴτε ὑπὸ τινος ἠθοποιῦ, ὡς τὸ παρὸν ἄρθρον ἀναφέρει; Τίς δύνανται νὰ πείσῃ ὅχι ἡμᾶς, ἀλλ' ἅπαντα τὸν κόσμον, ὅτι δύνανται τις νὰ κρατήσῃ ἐν τῷ νῷ αὐτοῦ ὅλας τὰς περιπετείας, ὅλην τὴν πλοκὴν δραμάτων ἀναγινωσκομένων συνεχῶς καθ' ἑσπέραν, μόνον ἐκ τῆς ἀπαγγελίας, καὶ οὐχὶ ἐκ

περισκευμένης ἀναγνώσεως τούτων, ἔστω καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι πάντα τὰ μέλη, ἅτινα θὰ ῥίψωσι λευκὴν ἢ μέλαιναν ψῆφον ἐπίστανται τοῦ ἔργου, οὕτως κριταὶ διὰ τοῦ ἄρθρου τούτου ἀνεκνήρυχθησαν; Τίς δύναται νὰ ἐγγυηθῇ ἡμῖν ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ σχηματισθῇ τεχνική τις πλειψηφία, ὅταν μάλιστα τὸ προσωπικὸν συμφέρον, ἢ φιλία, ἢ ἡ ἔχθρα πρὸς τι ἀντίθετον ταύτῃ ἄτομον ῥίψῃ τὰς πτέρυγας ἐπὶ τοῦ Συλλόγου τούτου, καὶ ἐπισκιάσῃ, ὡς ἀετός, τὴν συνείδησιν τῶν μελῶν, ἀφοῦ καὶ ὁ μέγας φιλόσοφος πάντων τῶν αἰώνων Ἀριστοτέλης ἀναφέρει ὅτι — « Τῶν ἀδικημάτων τὰ πλεῖστα συμβαίνει σχεδὸν διὰ φιλοτιμίαν » καὶ διὰ φιλοχρηματίαν » (*) νὰ ἐπιφέρῃ λέγομεν, ἀνευ μελέτης προηγουμένης δικαίαν κρίσιν. Πόσα τῶν ἀξιοτίμων μελῶν τοῦ φιλολογικοῦ Συλλόγου ἀνεγνωσάν ποτε πόσα ἀπαυτοῦνται πρὸς συγκρότησιν δράματος, εἴτε κλασικοῦ, εἴτε βωμαντικοῦ; Τίς δύναται νὰ διῶδῃ τὸ μέγεθος τραγωδίας τινὸς ἐξ ἀπλῆς ἀκρασίας, περὶ ἧς ὁ Ἀριστοτέλης ἐν ταῖς Ποιητικαῖς ε'. ἀναφέρει « Ἔστιν οὖν τραγωδία μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας, μέγεθος ἐχούσης. » — Ἐν ταύτῃ δὲ κατὰ τοῦτον καὶ τοὺς ἀκολοθῶντας τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἀπαιτεῖται ἐνότις πράξεως, τόπου καὶ χρόνου, μῦθοι, πλοκή, θεοί, λύσις κτλ.

Διὰ νὰ κατανοήσωμεν τὴν ἀξίαν συγγραφέως τινός, πρέπει πρῶτον καταλεπτῶς ν' ἀναγνώσωμεν τὰ ὑπ' αὐτοῦ γραφόμενα, ὥστε νὰ εἰσδύσωμεν εἰς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ οὕτω ν' ἀποδώσωμεν τὸν στέφανον, ἐκτός ἐάν ἐπιπολαιῶς κρινόντες παράσχωμεν ἐπαίνους πλείστους ἐν ἀγνοίᾳ, ὅτε οὐδεμίαν ὠφέλειαν παρέχεται εἰς τὸν συγγραφέα διότι ὁ χρόνος θὰ καταρτίψῃ πάντας τοὺς ἀποδοθέντας ἐπαίνους εἰς τὴν λήθην. Διὰ νὰ ἐνωθῶμεν γὰρ δὲ δρᾶμά τι, πρέπει προηγουμένως νὰ γνωρίζωμεν ποῖα τὰ προσόντα ἐκάστου. Πρέπει νὰ μελετήσωμεν ὅτι εἰς πᾶν δρᾶμα ἀπαιτεῖται ὡς πρῶτος ὅρος ἡ ὑπόθεσις,

(*) Ἰδε Ἀριστ. Πολιτ. Β. βλ. Β'. κεφ. 5. 19.

περισταμένη διὰ τῆς ἐνώσεως, ὅπως ὁ ἀκρατής, ἢ ὁ ἀναγνώστης περιορίσῃ ἐν τῷ νῦν αὐτοῦ πράξιν γενομένην ἐν τινι ἐποχῇ. Μετὰ δὲ ταύτην ἐπέρχονται οἱ γαρυκτῆρες, οἵτινες ἐν τῇ σκηνῇ πυριστῶσιν ἄνδρας ζῶντας, ὅπερ καὶ δυσκολώτατον ἐν τῇ δραματικῇ ποιήσει διότι διὰ τῆς ἀπεικονίσεως ταύτης ἐκδηλοῦνται πρόσωπα ὑπάρξοντα, καὶ ὑπάρχοντα ἐν τῇ κοινωνίᾳ, καὶ τὰ ὅποια διὰ νὰ ἐπιτύχωσι πρέπει μετὰ μεγίστης λεπτότητος νὰ δεικνύνται τοῖς ἀκροαταῖς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους παριστῶντα τὴν αὐτὴν ψυχικὴν κατάστασιν, καὶ οὐδόπως παρεκκλίνοντα τῆς τροχιάς, ἐν ἧ ἔταξεν αὐτὰ ὁ ποιητής. Προσέτι ἀπαιτεῖται ἐν τῷ δρᾶματι περιπέτειαι, ἧτοι κατ' Ἀριστοτέλην — ἢ εἰς τὸ ἐναντίον τῶν πρακτομένων μεταβολή.

Διὰ νὰ ἀποφανθῇ τις λοιπὸν περὶ τοῦ κάλλους ποιήματος τινος εὐρίσκεται εἰς θέσιν ν' ἀναλλογισθῇ πάντα τ' ἀπαιτούμενα πρὸς ὑπαρξίν τοιούτου. Ἐκτός δὲ τῶν ἀνωτέρω μηχανοευθέντων ἀνάγκη νὰ ἔχῃ ἀκριβῆ ἰδέαν καὶ περὶ τοῦ διαλόγου, περὶ διακρουσίσεως τῶν σκηνῶν, περὶ τῆς καθαρευούσης γλώσσης, περὶ τοῦ μέτρου, πότε καὶ ποῦ δηλαδὴ δύναται νὰ τεθῇ ὁ τρίμετρος καταληκτικὸς, οἱ ἀναπαιστικοὶ καὶ ἅτινα εἰσὶν ἴδιον τοῖς φιλολόγοις, ἢ τοῖς περὶ τὴν ποίησιν ἀσχολουμένοις, οἵτινες, ἐάν ταυλάχιστον δὲν ἀπέκτησαν τὸ φυσικὸν ὄρωρον, τὸ παρὰ τῶν Μουσῶν χορηγούμενον, ἔχουσιν ὅμως ἐλάχιστόν τι προτέρημα, ἀποκτηθὲν διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῆς φιλολογικῆς μᾶλλον ἀνηκόντων, δι' οὗ ἐπαιζῶν καὶ οὕτω ποτε τὸν ποιητικὸν κύβαν, κριθέντες καλῶς ἢ κακῶς, περὶ ὧν οὐδὲν θέλομεν ἀναφέρει ἐν ταῦθα.

Ἀδυνατοῦμεν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἀπλῶς τις ἀκρατής, ἔστω καὶ μὴ παρασυρόμενος ὑπὸ τῆς φιλίας, τοῦ πάθους, τοῦ μίσους, τῶν παρακλήσεων, νὰ ἐμβαθύνῃ δι' ἀπλῆς ἀκρασίας εἰς τὰ μυχαίτατα τῆς καρδίας τοῦ ποιητοῦ, νὰ πεισθῇ περὶ τῆς ἀνευ ἀμαρτημάτων γλώσσης, νὰ κατανοήσῃ καὶ τὰ μέτρα, καὶ τὴν πλοκήν, καὶ τοὺς χαρακτήρας, ὥστε ν' ἀποδώσῃ, δικαίως καὶ ἐν γνώσει τὸν στέφανον. Φοβούμεθα μήπως ὁ Σύλλογος

ἐξαίφνης καὶ ὡς ἀπὸ τρίποδος κρίνων πάθῃ ὅ,τι συνέβη ἐν τῷ ἐπιταφίῳ ἀγῶνι τοῦ βασιλέως τῆς Εὐβοίας Ἀμφιδάμαντος, ὅτε τὰ ἔργα τοῦ Ἡσιόδου ἐνίκησαν τὰ τοῦ Ὀμήρου. Φοβούμεθα προσέτι μήπως συμβῇ τὸ ὑπὸ τοῦ Κοραῆ ἀναφερόμενον ἐν ταῖς προλεγόμεναις τῆς ἐκδόσεως τῶν Αἰσωπειῶν μύθων περὶ τοῦ ἀγῶνος τοῦ τελέντος διαγωνίσματος. (*) Τίς στιγίξει κρεῖττον, ὁ Εὐρυπίδης, ἢ ὁ Πισίδης; — δηλαδὴ ὁ μέγας ποιητῆς Εὐρυπίδης, περὶ οὗ καὶ τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν εἶπεν ὅτι σοφὸς Σοφοκλῆς, σοφώτερος Εὐρυπίδης, ἀνδρῶν δ' ἀπάντων σοφώτατος Σωκράτης, ὁ δραματικώτατος Εὐρυπίδης, ὁ πλήρης ποιήσεως καὶ φιλοσοφίας, ἢ ὁ κύριος Πισίδης, στιχουργὸς τῆς ἐβδόμης μ. γ. ἑκατονταετηρίδος;

Ἴσως τοιοῦτόν τι συμβῇ, ἔταν ἡ τελευταία κρίσις ἀφαιρῆται ἐκ τῶν χειρῶν ἐπιτίμων μελῶν, ἧτοι καθηγητῶν καὶ ἄλλων λογίων, καὶ παραδίδεται εἰς νέους ἀποφοιτήσαντας τῶν γυμνασίων, φοιτητὰς τῶν διαφόρων σχολῶν τοῦ Πανεπιστημίου, διδάκτορας μόλις λαθόντας τὸ διδακτορικὸν πτυχίον. Δὲν ἀρνούμεθα ὅμως ὅτι ὑπάρχουσι καὶ τινα τακτικὰ μέλη τοῦ Συλλόγου τούτου, ἱκανὰ νὰ κρίνῃσι πᾶν ἔργον ἕνεκα τῆς εὐρείας τῶν μαθήσεως, ἀλλὰ ταῦτα εἶνε ἐλάχιστα, μὴ δυνάμενα νὰ βαρύνωσι τὴν πλάστιγγα. — Τινὲς ὅμως φέρουσι πρὸς ὑποστήριξιν, ὅτι νέοι ἐργαζόμενοι μετὰ προβεβηκότων, δηλ. ἐπιτίμων μελῶν, ὠφελοῦσι περισσότερο, τὸ χωρίον τοῦ Θεουκιδίδου — « Καὶ νομίζατε νεότητά μὲν » καὶ γῆρας μηδὲν δύνασθαι, ὁμοῦ δὲ » τό τε φαῦλον, καὶ τὸ μέσον, καὶ τὸ » πᾶν ἀκριβὲς ἀν' ἑκαταβῆν μάλιστα' ἀν' ἰσχύειν. » (**). — Πραγματικῶς εἰς μεγάλην δυσκολίαν εὐρίσκεται τις μὴ παραδεχόμενος ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο δύναται πάντοτε καὶ πανταχοῦ νὰ ἐφαρμοσθῇ, καὶ ὅτι τὸ γῆρας, ἡ ἀνδρική ἡλικία, καὶ ἡ νεότης συννενοούμενα γίνονται πρόξενον πράξεώς τινος καλῆς καὶ ὠφε-

(*) Ἰδε Κορ. Προλεγ. εἰς Αἰσωπ. σελ. λβ.

(**) Ἰδε Θεουκ. βιβλ. 655. 18.

λίμου. Ὅταν ὅμως ἀναμνησθῇ ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο ἀποδίδεται εἰς τὰς τρεῖς ἡλικίας τὰς ἀποτελοῦσας τὸ σῶμα τῆς πολιτείας πρὸς ὑπαρξίν καὶ ὑπεράσπισιν αὐτῆς, καὶ ὅτι ἄλλο τὸ ἔργον μίαις τούτων, ἄλλο τὸ τῆς ἐτέρας, πασῶν δὲ ὁμοῦ συνεσφιγμένων καὶ ἀλληλεγγύως ὑπερασπιζομένων τὰ συμφέροντα τῆς πολιτείας, ἐν ἧ ἀνῆκουσι, καὶ ὅχι πρὸς ἐκτέλεσιν ἔργου τινὸς πνευματικοῦ, τότε ἀδιστακτικῶς δύναται νὰ παραδεχθῇ ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο ἀπέχει πολὺ τῆς ὑπερασπίσεως τοῦ ἄρθρου. Καὶ ἀληθῶς πῶς δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ κριτικώτατος Θεουκιδίδης ἐνόησε τὴν αὐτὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν πάντων τῶν ἀτόμων τῶν ἐν τῇ αὐτῇ κοινωνίᾳ ζώντων, ὥστε νὰ ἴηαι ἱκανὰ νὰ κρίνωσιν ὁμοῦ προϊόντα τῆς ἐπιστήμης;

Διὰ νὰ παραδεχθῶμεν τὸ χωρίον τοῦτο ὡς ὑποστηρίζον τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρου, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι γενόμενός τις μέλος τακτικῶν τοῦ Συλλόγου τούτου, ἀποκτᾷ πάσας τὰς γνώσεις, ἃς διὰ πολλοῦ κόπου, διὰ δαπάνης οὐ μικρᾶς, διὰ στερήσεων, δι' ἀγρυπνιῶν ἀπέκτησαν ἕτεροι, οἵτινες κατηγάλωσαν ἀπασαν τὴν νεότητά των, ἐμελέτησαν μέχρι βαθύως γῆρατος, ἐμελέτησαν τοὺς ἐπισημότερους ἀρχαίους καὶ νέους ποιητὰς, διεγνώσαν πάντας τοὺς περὶ κριτικῆς συγγράψαντας.

Ἄλλοι δὲ φέρουσι πρὸς ὑποστήριξιν τοῦτου τὸ τοῦ Ἀριστοτέλους — ὅτι κρινουσὶν ἄμεινον οἱ πολλοὶ καὶ τὰ τῆς μουσικῆς ἔργα, καὶ τὰ τῶν ποιητῶν. — Βεβαίως τὸ χωρίον τοῦτο ἱκανῶς ἱκανοποιεῖ αὐτούς, ἀλλ' ὅτε ὁ μακαρίτης Ἀριστοτέλης ἔγραψε ταῦτα, δὲν εἶχε κατὰ νοῦν τὴν σημερινὴν ψυχρότητα πρὸς τὰ πνευματικὰ ἔργα, οὐδὲ τοὺς ἀγωνιζομένους, οἵτινες ἐν τῷ θεάτρῳ ἀναγκάζονται νὰ φέρωσι μετ' ἑαυτῶν τοὺς μέχρι δεκαεσσάρων γενῶν συγγενεῖς των, καὶ τοὺς φίλους τῶν φίλων πλαγίως διὰ παρακλήσεων, ὅπως πρὶν τὸ γλυκύτατον στόμα ὑποκριτοῦ τινος ἐκφέρῃ λέξιν τινὰ τοῦ δράματος, χειροκροτήσῃσιν, ὅπως παιχθῇ ὑπὸ τῶν ἀκρατῶν κωμῶδιαι κατόπιν δράματος, ἢ κωμῶδιαι κατόπιν κωμῶδιαι.

Οὕτω δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι

κρίσις γενομένη ὑπὸ πολλῶν, μὴ εἰδικῶν εἶναι ἀσφαλεστέρα, ἀφοῦ καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐδιδάσκοντο πρῶτον τὰ δράματα ἐν τῷ θεάτρῳ, ὅπερ εὐφήμι ἢ ἀπεδοκίμαζε, ἐπῆρχοντο ὁμοῦ μετὰ ταῦτα οἱ ἐκλεχθέντες κριταί, ὧν ἔργον ἦτο ἡ κρίσις κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν περὶ δικαιοσύνης γνώμην. Ἐν Ἀθήναις ἐκληροῦντο κριταί ἐξ ἐκλεκτοῦ τινος ἀριθμοῦ ὑποψηφίων κατὰ πᾶσαν ἐορτὴν τῶν Διονυσίων, ὧν ἔργον ἦτο κρίσις δραματικῶν ποιημάτων, καὶ ἡ ἀπονομὴ στεφάνων εἰς τοὺς ἀριστεύοντας. Ὁ ἀριθμὸς τούτων ἦτο δέκα, ἦτοι πάντε τῶν κωμωδιῶν, καὶ πάντε τῶν τραγωδιῶν. (*)

Γνωρίζομεν δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ Πλουτάρχου ἐν τῷ βίῳ Κίμωνος, (**) οὕτως τὸ χωρίον παραθέτομεν ἐνταῦθα ὁλόκληρον. « Ἔθεντο δ' εἰς μνήμην αὐτοῦ (τοῦ Κίμωνος) καὶ τὴν τραγωδιῶν κρίσιν, ὀνομαστὴν γενομένην. Πρώτην γὰρ διδασκαλίαν τοῦ Σοφοκλέους ἔτι νέου καθέντος, Ἀρεΐων ὁ ἄρχων, φιλονεικίας οὐσης καὶ παρατάξεως τῶν θεατῶν, κριτὰς μὲν οὐκ ἐκλήρωσε τοῦ ἀγῶνος ὡς δὲ Κίμων μετὰ τῶν συστρατήγων προελθὼν εἰς τὸ θέατρον ἐποίησατο τῷ Θεῷ τὰς νενομισμένας σπονδὰς, οὐκ ἀφῆκεν αὐτοὺς ἀπελθεῖν, ἀλλ' ὄρκωσας ἠνάγκασε καθίσει καὶ κρίναι δέκα ὄντας, ἀπὸ φυλῆς μιᾶς ἕκαστον. Ὁ μὲν οὖν ἀγὼν καὶ διὰ τὸ τῶν κριτῶν ἄξιωμα τὴν φιλοτιμίαν ὑπερέβαλε. »—

Ἀφοῦ λοιπὸν οἱ ἀρχαῖοι ἐκείνοι Ἀθηναῖοι, οἱ ὑπερβάντες πάντας τοὺς τότε καὶ τοὺς σήμερον γνωστούς λαοὺς κατὰ τὴν μάθησιν καὶ καλλισθησίαν ἐξέλεγον κριτὰς, εἶναι ὀρθόν, εἶναι συμφέρον καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ὑπόληψιν τοῦ συλλόγου, καὶ πρὸς τὴν τῶν ἀγωνιζομένων, ἡμεῖς, οἱ μὲν ἀψάμενοι ἀκροῦ δακτύλου μαθήσεως ἀπαιτουμένης πρὸς διεξαγωγὴν τῶν σπουδαίων ὑποθέσεων, ν' ἀφαιρῶμεν ἀπὸ ἀνδρας

γινάσκοντας ἐν τῇ σπουδῇ τὴν κρίσιν δραματικῶν ἔργων; ἐκτός ἐάν ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ ἐγωῖσμός καταλάβε τὰς ψυχὰς ἡμῶν, ἢ γάγγραινα αὐτὴ ἢ κατάρωγουσα τὴν ψυχὴν, καὶ ἀποτυφλοῦσα τὸν νοῦν τοῦ πάσχοντος ὑπὸ τοιαύτης ἀσθενείας.

Ἄλλ' ὁ ἐγωῖσμός εἶναι ἡ πνευματικὴ φθίσις, εἶναι νόσος, ἣτις δύναται νὰ καταφάγη ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ τὸν ἔχοντα ὅπως οὖν προτερήματά τινα.

Ἐρρέτω λοιπὸν ἀφ' ἡμῶν ἡ νόσος αὕτη, ἣτις θὰ γείνη αἰτία νὰ εἴπῃ ὁ κόσμος ὅτι ὁ Περικλέης διὰ τῆς προτάσεως ταύτης ἀντεκατέστησεν ἀντὶ τῆς ἀληθοῦς μαθήσεως τὴν ἐπιπόλαιον κρίσιν, ἀντὶ τῆς περισκευμένης ψήφου, τὴν ψῆφον τῆς φιλίας καὶ τῆς παρακλήσεως πρὸς ἀποδοκιμασίαν ἢ ἐπιδοκιμασίαν ποιημάτων, κατέστησεν τὸν σύλλογον τοῦτον κέντρον διαπληκτισμῶν, καὶ ψευδοῦς πνευματικοῦ συνεταιρισμοῦ.

Ἄς μεταρρυθμίσωμεν τὸ ἄρθρον τοῦτο ἵνα μὴ ἀνοίξωμεν δίοδον εἰς τὸν φθόνον, εἰς τὰς ἐριδας, εἰς τὰ μίσση μεταξὺ τῶν μελῶν, ἐξ ὧν πολλὰ μέλλοντες ἀγωνισταὶ θὰ ὦσιν. Ἄς ἀναμνησθῶμεν τὸ τοῦ Θεουκιδίδου (**) « γαλεπὸν γὰρ τὸ μετρίως εἰπεῖν ἐν τῷ μύθῳ καὶ ἡ δόκησις τῆς ἀληθείας βεβαιούται ὅ τε γὰρ Ξυνοειδῶς καὶ εὐνοῦς ἀκροατῆς τάχ' ἂν τι ἐνδεεστέρως πρὸς ἂ βούλεται τε καὶ ἐπίσταται νομίσει δηλοῦσθαι, ὅτε ἀπειρὸς ἐστὶν ἂ καὶ πλεονάζεσθαι, διὰ φθόνου, εἴτε ὑπὲρ τὴν ἐαυτοῦ φύσιν ἀκούσι. »—

Δίδοντες πέρας εἰς τὴν μικρὰν ταύτην πραγματείαν, ἐλπίζομεν ὅτι εἰς τὴν πρώτην ἀναθεώρησιν τοῦ κανονισμοῦ τοῦ ἄρθρου τοῦτο θὰ μεταρρυθμισθῇ, θὰ ἐξαλειφθῇ δηλαδὴ καὶ ἡ ἀπαγγελία τῶν ποιημάτων ὑπὸ μέλους τινός ἢ ἡθοποιῦ, καὶ ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἐκθέσεως ὑπὸ τοῦ γραμματέως, καὶ ἡ τελεσιδικὸς ἀπόφασις, τοῦ συλλόγου διὰ ψηφοφορίας, καὶ θὰ ἐγκαταλειφθῇ ἡ κρί-

σις ἀπλῶς εἰς τοὺς ἄξιους ν' ἀναλάβωσι τοιαύτην ἐργασίαν διότι κατὰ τὸν Μινίε, ὅστις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως λέγει ὅτι « ὅταν » ἔθνος τι ἦναι ἀμαθές, πρέπει πρῶτον » ν' ἀνακκινισθῇ ἡ κοινωνικὴ του κατὰ τὰς πάστας, καὶ εἴτα ν' ἀποδοθῇ αὐτῷ ἡ ἐλευθερία, »— λέγομεν ὅτι τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ συμβῇ εἰς πᾶν σωματεῖον διότι ὅταν σωματεῖον τι ἦναι ἀμαθές— καὶ διὰ τῆς λέξεως ταύτης ἐνοοῦμεν οὐχὶ τὴν ἄγνοιαν γραμμάτων ἐν τῇ κυριολεκτικῇ σημασίᾳ, ἀλλ' ἀμαθές εἰς τὸ κρίνειν εἰδικῶς ἐπὶ ἀντικειμένου τινός, ὡς ἐν τῷ παρόντι, τότε νομίζομεν ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀποδίδηται τούτῳ ἡ ἐλευθερία πρὶν ἀνακκινισθῇ.— Τοιοῦτόν τι δύναται νὰ συμβῇ ἐν παντὶ σωματεῖῳ, ἐνθα συνυπάρχουσιν ἰατροί, δικηγόροι, φιλολόγοι μαθηματικοί, φαρμακοποιοί, ὧν τινων διαφορῶν εἶσιν καὶ αἱ γνώσεις, καὶ αἱ ἐπὶ εἰδικῶν τινος ἀντικειμένου κρίσεις, ἐνθα ὁ ἰατρός δὲν δύναται νὰ δικάσῃ ὡς δικαστής, οὐδὲ ὁ δικηγόρος ν' ἀποκόψῃ μέλος τι ἀσθενούντος τινος σώματος, οὐδὲ ὁ μαθηματικὸς μὲ τὰ γεωμετρικὰ του σχήματα νὰ κατασκευάσῃ καταπατότια τοῦ Χολοβάη. Εἰς σωματεῖον τοιοῦτον δὲν εἶναι δίκαιον ν' ἀποδοθῇ ἡ ἐλευθερία τοῦ κρίνειν ἐπὶ πραγμάτων ἅτινα ἀπαιτοῦσιν εἰδικὰς γνώσεις, ὡς λόγου χάριν ἐπὶ δραματικῶν ἔργων, ἵνα μὴ ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε ἐκφέρῃ κρίσιν ὅτι τὸ δεῖναι ποίημα εἶναι ἄξιον στεφάνου διότι ἔχει περισσότερα σικηνικά, ἀκούσαν λυρικὴν ποίησιν, ἢ λύσις του γίνεται διὰ πολλῶν φόνων μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ ὑποβολέως.

*Ἐγγραφον ἐν Ἀθήναις τῇ 16 Μαΐου 1873. Ἄλλοτε ἐκτενεστέρα.

K. Θ. Α.

ΑΙ ΘΥΣΙΑΙ

ΠΑΡΑ

ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ ΕΛΛΗΣΙ.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Διαγράψαντες ἐν τῷ πρώτῳ τῆς παρούσης πραγματείας μέρει τὴν καθόλου θρησκείαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὡς καὶ τὰς αἰτίας δι' ὧν ἐγένοντο αἱ θυσίαι, φέρε ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα τὸ ἱεροτελεστικὸν καὶ τὴν παρὰ ταῖς διοφύροις Ἑλληνικαῖς φυλαῖς χρῆσιν τῶν θυσίων.

Αἱ ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων περὶ θυσίων ἐξαγόμεναι γνώσεις ἡμῶν τόσον εἰσὶν συγκεχυμέναι καὶ ἀτελεῖς ὥστε ἀδύνατον νὰ διευκρινίσῃ τις καλῶς καὶ τὸ καθόλου τελετουργικὸν τῶν θυσίων μέρος, τὸν γενικὸν τρόπον αὐτῶν (1) ἢ νὰ ἀποφανθῇ ὀριστικῶς εἰς πόσας περιόδους ἀνάγονται αἱ θυσίαι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων διὰ μὴ ὑποσχόμενοι ἐνταῦθα ἀκριβεστάτην περὶ αὐτῶν ἐρευναν, προχωροῦμεν εἰς τὸ ἔργον, ἀρκοῦμενοι εἰς ὅσα ἠδυνήθημεν τῆς μελέτης μόνον ἀμοιροῦντες καλῶς διοργανισμένης βιβλιοθήκης.

Καθ' ἡμᾶς δυνάμενοι νὰ διακρίσωμεν εἰς τρεῖς περιόδους τὰς θυσίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων κατατάσσομεν αὐτὰς οὕτω: τὴν προμηρικὴν τὴν ὀμηρικὴν καὶ τὴν

(1) Καίτοι ἔχοντες βοηθοὺς τὸν Παιστανίαν καὶ ἄλλους οὐχὶ συστηματικῶς τὴν θρησκείαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐξετάσαντας, οὐχ' ἦτον πλείστα ὅσα θὰ ἐδοθητο ἢ περὶ ταύτης ἐπιστήμη ἐὰν ἐσώζοντο οἱ παρ' Ἀθηναίῳ μνημονεύμενοι, οἵτινες εἰσὶν οἱ ἐξῆς Ἀμμώνιος περὶ βωμῶν καὶ θυσίων γράψας Γ'. XI. 476.— Ἀριστομένης Ἀθηναῖος τῶν περὶ τὰς ἱεραουργίας. III. 115.— Γέρρων περὶ τῶν ἐν Ῥόδῳ θυσίων. XV. 696, 697.— Νεάνθης Κυζικηνός περὶ τελετῆς IX. 376.— Σήμος ὁ Δήλιος περὶ παιάνων XIV. 618. d. 622. a—d.— Σωσιδίου γραμματικῶς περὶ τῶν ἐν Λακεδαίμονι θυσίων XV. 674. a. 678. b.— Θεόγους περὶ τῶν ἐν Ῥόδῳ θυσίων. VIII. 360. d.

(*) Ἴδε Ἀρχαιολ. Λεξικὸν Σμῖθ. σελ. 521.

(**) Ἴδε Πλουτ. βίον Κίμ. §. ἡ.

(*) Ἴδε Θεουκλ. Β:βλ. Β'. §. 35.

ιστορικήν. (1) Ἐκ τῶν περιόδων τούτων ἀγνόταται καὶ καθαρώταται θυσίαι ἦσαν αἱ πορομηρικαί· διότι ἐπὶ μὲν τὴν θρησκείαν τῶν τότε Ἑλλήνων ἐβασίλευεν ἡ φύσις καὶ ἡ ἔκουσία πρὸς τὸν Θεὸν εὐλάβεια· ἐπὶ δὲ τῆς τῶν μετὰ ταῦτα πλὴν τῶν ὁμηρικῶν τὰ διατάγματα καὶ οἱ νόμοι· διότι αἱ πολιτεῖαι τελειοποιήσασαι συνέδεσαν καὶ τὴν φυσικὴν ἐπὶ τῶν Θεῶν εὐλάβειαν, ὡς θεοπίσασαι καὶ κανονίσασαι νόμους, ἀνευ τῶν ὁποίων δὲν ἠδύνατο νὰ θυσιάζωσι ἢ νὰ ἐκτελῶσι τὰς ἐορτάς των. (2)

Ἡ πρώτη λοιπὸν περίοδος τῶν θυσιῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, αἵτινες ἦσαν καθαρώταται ὡς ἐίπομεν, καὶ εὐπρόσδεκτοι πρὸς Θεῶν συνίστατο εἰς τὴν φυτικὴν ἐνέργειαν τῆς διατηρήσεως τῆς ζωῆς αὐτῶν· ἐξ οὗ ἀποδείκνυται τὸ ἀγνόν καὶ τὸ ἀφελὲς πρὸς τὸν Θεὸν σέβας αὐτῶν. Ἐρχῶντο λοιπὸν ὡς θυσίας τὴν κριθὴν (οὐλάς) ἣτις καὶ ἡ πρώτη τροφή αὐτῶν ἦτο, τὰ πέμματα, ἅτινα οἱ Ἀθηναῖοι πελάγους ἐκάλεον, (3) καρπούς διαφόρους μετὰ μέλιτος ἀναμειγμένους καὶ διάφορα ἄλλα ἄγνά θύματα. Καὶ περὶ μὲν τῆς κριθῆς ὅτι ἦτον ἡ ἀρχικὴ τῶν Ἑλλήνων θυσία μαρτυρεῖ ὅτι Πλούταρχος καὶ Σουΐδας, λέγοντες ὁ μὲν ὅτι «οἱ πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὰς πάντας παλαιὰς θυσίας ἐρχῶντο ταῖς κριθαῖς ἀπαρχομένων τῶν πολιτῶν καὶ ὅτι τὸν ἐπὶ τῶν θυσιῶν ἄρχοντα κριθολόγον ὠνόμαζον» (4) ὁ δὲ ὅτι αἱ οὐλαὶ ἄς μετεχειρίζοντο καὶ ἐν ταῖς μετὰ ταῦτα θυσίαις «σύμβολον ἦν τῆς παλαιᾶς τροφῆς» (5).» Περὶ δὲ τῶν ἄλλων φυτικῶν

ουσιῶν μαρτυροῦσιν αἵτε ἐορταὶ αἱ πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ ἀρχαίου βίου τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἡ τῶν Παναθηναίων, ἣτις κατὰ Παισανίαν ἀνερχεται εἰς ἀρχαιοτάτους χρόνους· ἐθυσιάζοντο δὲ κατ' αὐτὴν πέμματα, καὶ ὁ Πλάτων ὅστις ἐν τοῖς Νόμοις αὐτοῦ λέγει: «ἀκούομεν ἐν ἄλλοις, ὅτε οὐδὲ βροτὸς ἐτολμῶμεν γεῖσθαι θύματα τὰ οὐκ ἦν τοῖς θεοῖσι ζῶα, πέλανοι δὲ καὶ μέλιτι καρποὶ δεδεδυμένοι καὶ τοιαῦτα ἄλλα ἄγνά θύματα, σαρκῶν δ' ἀπέχοντο ὡς οὐχ' ὄσιον ὃν ἐσθίειν οὐδὲ τοὺς τῶν Θεῶν βρωμοὺς αἵματι μικνίειν, ἀλλὰ ὄφρα κινῶσι τινες λεγόμενοι βίαι ἐγίγνοντο ἡμῶν τοῖς τότε, ἀφύχων δὲ τούναντίον πάντων ἀπεχόμενοι.» (6)

Ἀλλὰ τὴν Ἑλληνικὴν θρησκείαν ἡμαῦροςαν αἱ ἀνθρωποθυσίαι ἕνεκα τῶν ὁποίων ἐλάδομεν παρὰ τῶν ξένων βραβάρους ὕβρεις. Τὴν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τούτων ἐπιχειρῶν τις κριτικῶς καὶ ἀναλόγως τῶν περιστάσεων νὰ ἐξετάσῃ θέλει εὐρεῖ οὐχὶ μόνον ξένον μὲν τῆς Ἑλλάδος ἔθος ἀλλὰ ἀναγκαιῶς ἀπαιτούμενον ὑπὸ τῶν τότε περιστάσεων. Ὁ καιρὸς καθ' ὃν ἡ ἀρχὴ αὐτῶν ἀναφανῆ δὲν ἀνάγεται οὔτε εἰς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ Ἑλλάς ἐρῆσεν εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τοῦ πολιτισμοῦ τῆς οὔτε εἰς τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν ἀλλὰ πρὸ τούτων πάντων, ὅτε ἀχνῆς χάος αἰῶνων βυθίσαν τὸ ἀρχικὸν Ἑλληνικὸν πνεῦμα εἰς τὴν ὕλην καὶ διὰ τῆς τῶν ἄλλων ἔθνων τῶν ὅλων βραβάρων ἐπιμιξίας διασπάσαν προτερήματά τινα τοῦ τε πνευματικοῦ ὕψους καὶ τῆς αὐστηρῆς φυσικῆς ἡθικῆς, κατέβησαν αὐτὸ

ἐπιγραφαὶ αἵτινες ἐμπεριέχουν τοιαῦτα διατάγματα καὶ ποινὰς κατὰ τῶν μὴ τὰς θυσίας κατὰ τοὺς νόμους τηρούντων, καὶ ἐκδιδομέναι παρὰ τοῦ κ. Σ. Κουμανούδη, κρατύνουσιν ἡμᾶς βεβαίως ἐν τῇ γνώμῃ ταύτῃ.

(3) Παισ. VIII. 2. 1—4.

(4) Πλουτάρχ. Κερ. καταγραφή Ἑλλήν. ἐκδ. gul. Xylantri H. Stepani et io Jac. Reiski τόπ. λειψ. c1850c LXXVII. σελ. 204.

(5) Σουΐδας ἐν λ.

(6) Πλάτ. Νομ. ΣΤ. 782. d. — Διονυσ. Ἀλικαρ. Βίος ΠΧΧV. 10.

εἰς τὸν λαβύρινθον τῆς πολυθεΐας. (1) 326.

Αἱ τοιαῦται θυσίαι καταστάσαι ἀδιάσπαστοι ἐκ τοῦ λαοῦ, εἶμειναν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ὑπὸ διάφορον ἐποχῶν ἦτοι ἐν ἐπικινδύνοις περιστάσεσι καθ' ἃς κοινὴ ἠλπίζετο σωτηρία καὶ τοῦτο ὄχι ἀφ' ἑαυτοῦ πλέον ὁ λαὸς ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἱερέων καὶ μάντεων, ὡς θέλομεν εἶδει παρακατιῶν, προτραπέμενος.

Αἱ ἐπικρατήσασαι μετὰ ταῦτα ἀνθρωποθυσίαι, αἵτινες καὶ ἐπὶ Πλάτωνος (2) ἐτελοῦντο, ὅμως δὲ καὶ ἐπὶ Παισανίου (3) πολὺ μετὰ τοῦτον ἀμείωσαντος, ἐγίνοντο ἐν κρίσιμοις περιστάσεσι· διότι ὁ λαὸς νομίζων ὅτι τὸ θεῖον διὰ μαγικαῖς τε καὶ ἀξιοστράς θυσίας ἐξελισσόμενον δύναται νὰ ἐπενέγκῃ σωτηρίαν, αἱ ὡς τοιαῦται δὲ ἐφεύρον τὸν ἀνθρώπον ὡς προσφιλέστερον τῶν λοιπῶν τοῖς θεοῖς αὐτὸν τοῦτον ἐθυσιάζον. Ἀπόδειξιν τούτου, ἐκτὸς τῶν παρακατιῶν ἀπαριθμουμένων ἀνθρωποθυσιῶν ἔχομεν τὸν Πλούταρχον (4) ὅστις λέγει ὅτι ἐπὶ Πελοπίδα συνέβη τὸ ἑξῆς: ὅτε τούτου ἐξεληθόντος ἐκ τῆς πατρίδος του ἵνα πολεμήσῃ ἐναντίον τῶν Λακεδαιμονίων τῶν περὶ τὰ Λαυκίτρα ἐστρατοπεθευμένων, καὶ κατακοιμηθέντος ἐν τῷ ἑαυτοῦ στρατοπέδῳ «ἐδοξεν αὐτῷ τὰς τε παιδῶν ὅρῃν περὶ τὰ μνήματα θηνοῦσας καὶ καταρωμένας τοῖς Σπαρτιάταις, τὸν τε Σκέδασον (5) κελύοντα ταῖς κόραις σφραγίσασαι παρθένον ξανθὴν, εἰ θούλοιτο τῶν παλαιομένων κρητῆσαι. Δεινοῦ δὲ καὶ παρανόμου τοῦ προστάγματος αὐτῷ

» φανέντος ἐξαναστὰς ἐκοινοῦτο τοῖς τε μάντεσι καὶ τοῖς ἀρχουσιν. Ἦν οἱ μὲν οὐκ εἶον παραμελεῖν οὐδ' ἀπειθεῖν, τῶν μὲν παλαιῶν προσφέροντας Μεινοικῆ τὸν Κρέοντος καὶ Μικκαρίαν τὴν Ἡρακλέους, τῶν δ' ὕστερον Φερεκύδην τε τὸν σοφὸν ὑπὸ Λακεδαιμονίων ἀναιρεθέντα καὶ τὴν θεράν αὐτοῦ κατὰ τι λόγιον ὑπὸ τῶν βασιλέων φρουρουμένην, Λεωνίδα τε τῷ γρησμῷ τρόπῳ πινά προστάμενον ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ἔτι δὲ τοὺς ὑπὸ Θεμιστοκλέους σφραγισθέντας ὁμηροῦ Ἀιονύφῳ πρὸ τῆς ἐν Σαλαμῖν ναυμαχίας· ἐκείνους γὰρ ἐπιμαρτυρῆσαι τὰ καταρωθέντα· τούτο δὲ ὡς Ἀγησίλαον ἀπὸ τῶν αὐτῶν Ἀγαμέμνωνι τόπων ἐπὶ τοὺς αὐτοὺς στρατεύμενόν πολεμῶν ἤτησε μὲν ὁ Θεὸς τὴν θυγατέρα σφάξον καὶ ταύτην εἶδε τὴν ὕμν ἐν Ἀντλίδι κοιμώμενος, ὁ δ' οὐκ ἔδωκεν ἀλλ' ἀποκαλιθικῶς κατέλειξε τὴν στρατείαν ἀδοξον καὶ ἀτελῆ γενομένην.» Ἐνῶ ἐσυμβούλευον ταῦτα εἰς τὸν Πελοπίδαν οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ μάνταις καὶ δὴ προέτρεπον αὐτὸν εἰς ἀνθρωποθυσίαν πρὸς κοινὴν σωτηρίαν ἐπιφέροντες παραδείγματα τοιοῦτων περιστάσεων, ἄλλοι τούναντίον ἀντίσταντο τῇ γνώμῃ ταύτῃ ἐπιλέγοντες «ὡς οὐδενὶ τῶν κριετῶνων καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς ἀρεστὴν οὖσαν οὕτω βράδβαρον καὶ παράνομον θυσίαν· οὐ γὰρ τοὺς Τυφῶνας ἐκείνους οὐδὲ τοὺς γίγαντας ἀρχαίον, ἀλλὰ τῶν πάντων πατέρα Θεῶν καὶ ἀνθρώπων δαίμονας δὲ χαίροντας ἀνθρώπων αἵματι καὶ φόνῳ πιστεύειν μὲν ἴσως ἀβέλτερον, ὅταν δὲ τοιοῦτων ἀμελητέον ὡς ἀδυνάτων. Ἀσθενεῖς γὰρ καὶ μοχθηροὶ ψυχῆς ἐμαρτίσθαι καὶ παρμένειν τὰς ἀπόψεις καὶ χαλεπὰς ἐπιθυμίας.»

Ἡ σικνή αὕτη ἐγένετο εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα δὲν ὑπέφερε νὰ παραδέχεται πολλοὺς Θεοὺς καὶ μάλιστα μοχθηροὺς οἵσι ἦσαν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἀνθρωποθυσιῶν, καὶ δι' αὐτὸ βλέπομεν ἐνταῦθα τοὺς μὲν ἱερεῖς καὶ μάνταις ἐμμένοντας εἰς τὰς ἀρχαίας προλήψεις καὶ δοξασίας, τὸν δὲ λαὸν μὴ παραδεχόμενον τὴν ἀπάνθρωπον καὶ ἀσύμφωνον τῇ φύσει τοῦ αἰῶνος των περὶ

(1) Πρὸς Ἁντιοχ. Ἐπιθεώρησιν σελ. 326.

(2) Πλάτων Νομ. ΣΤ. 782. c. «Τὸ θεῖον ἄνθρωπος ἀλλήλοισ ἐπι καὶ νῦν παραμένον ἔρωμεν πολλοῖς.»

(3) Παισ. Βίος Παισ.

(4) Πλουτάρχ. ἐν β. Πελοπ. XX—XXII.

(5) Ὁ Σκέδασος οὗτος ἦν οἰκονομάρχης τῶν Λευκρινῶν βίαισθαισῶν ποτὲ τῶν θυγατέρων του ὑπὸ ξένων Σπαρτιατῶν ἐν τῷ Λευκρινικῷ πεδίῳ ἐτάφησαν ἐνταῦθα. Ὁ πατήρ των ἕνεκα τούτου μὴ τυχὼν ἐν Σπάρτῃ ἱκανοποιήσεως, ἐστράξεν ἑαυτὸν ἐπὶ τοῖς τάφοις τῶν παρθένων.

ἐξελείψεως τοῦ θεοῦ ἐν ἐπικινδύνοις περιστάσεσι γνώμη.

Εὐρόντες λοιπὸν ἀνωτέρω τὴν αἰτίαν τῶν ἀνθρωποθυσιῶν οὐκ ἀπὸ σκοποῦ κρίνομεν νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα τινὰς τῶν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ λαβούσων χώραν. Ἐν αὐτοῖς ἐν πρώτοις τοῖς μυθικοῖς χρόνοις ἀπαντῶμεν τὸν Λυκάονα ὅστις ἔθεσε βρόχος καὶ ἐσπίσειεν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τὸ αἷμά του (1) ἀλλ' ἐν τῇ θυσίᾳ ταύτῃ παραδόξως τὸ βρόχος μετεβλήθη εἰς λύκον (2).

Ὅτε οἱ Ἕλληνες ἤτοιμᾶσθησαν νὰ ἐκστρατεύωσι κατὰ τῆς Τροίας καὶ νηγεμίας ἐν Αὐλίδι γενομένης, ὁ μάντις διέταξεν ὅπως θυσιάσθῃ κόρη τῇ Ἀρτέμιδι (3).

Ἐν τινι ἑορτῇ τῶν Ἰώνων ἀγομένη ἀνά πᾶν ἔτος πρὸς τιμὴν τῆς Ἀρτέμιδος Τρικλαρίας ἐξελέγετο ὡς ἱέρεια παρθένος. Ἀλλὰ μὲν τῶν ἱερειῶν τούτων ἡ μαιὶς καλουμένη ἕνεκα τῆς καλλονῆς καὶ ἡράσις Μελάμπρος τις καὶ ἐκ τούτου ὡς εὐχρησθῆναι νὰ ἐξαχρησθῇ, καὶ ἡ δὲ αὐτῆς Ἀρτεμὶς ὀργισθεῖσα ἀπέστειλε λιμὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἐρωτηθεὶς δὲ τοῦ μαντείου, ἡ Πυθία ὡς ἐνηνέσασα τὸ αἶτιον τῆς διασθορᾶς ταύτης ἐξήλασε τὴν Κερμαῖον καὶ τὸν Μελάμπρον, πρὸς ἐξίλειωσιν δὲ τῆς Θεοῦ ἔδωκε χρησμὸν διατάσσοντα, ὅπως ἀνά πᾶν

ἔτος θυσιάζηται αὐτῇ παρθένος καὶ νεανίας (4).

Τῶν Μεσσηνίων ἕνεκα τοῦ πρὸς Λακεδαιμονίων πολέμου ἀφικόμενων εἰς δεινὴν θέσιν, ἀπέστειλὲν τινα Τισιν καλούμενον ὅπως πληροφορηθῇ ἐκ τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου καὶ μάθῃ τι περὶ τῆς σωτηρίας τῶν ὁ δὲ χρησμός καίτοι ἀποτρόπαιος ζητῶν ἀνθρωποθυσίαν, πρὸς κοινὴν ὁμῶς σωτηρίαν ἐξετελέσθη: εἶχε δὲ ὡς ἐξῆς:

Κέρην ἄχραντον νετέρουσι δαίμοσι κλήρω λαχούσαν Ἀπειτιδῶν ἀπ' αἵματος, θυηπολεῖτε νεκτέροισιν ἐν σραγαῖς.

Ἦν δὲ σραγήτε καὶ παρ' ἀλλοῖσι τότε θύειν, διδόντος εἰς σραγῆν ἑκουσίως (5).

Ἐν Βιωτίᾳ δέκα σταδίου μακρὰν τοῦ Ἀσσωποῦ ποταμοῦ ὑπῆρχε ναὸς πρὸς τιμὴν Διονύσου τοῦ Αἰγυθόλου· θυσιάζοντων ποτὲ τῶν λάτρων αὐτοῦ καὶ μεθυθέντων ἀπέκτειναν τὸν ἱερέα τῶν ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἐκτός τῆς λοιμώδους νόσου, ἣτις ἐπῆλθε πρὸς τιμωρίαν τῶν αὐτουργῶν, διατάχθη παρὰ τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου νὰ θυσιάζηται τῷ Διονύσῳ ὡς ἱλαστήριον ἱάμα, ὡραίος παῖς (6).

Ὅτε ἐπλησιάζον ὅπως γίνῃ γνωστὴ ἡ ἐκ τῶν ἱερῶν σωτηρία τῶν Ἑλλήνων, ὁ δὲ Ἐβέρης ἐκάθητο μετὰ τῶν γραμματέων του ὑπὲρ τοῦ Ἠράκλειον ἢ, κατ' ἄλλους, ἐν Μεθόριον τῆς Μεγαρίδος ὑπὲρ

(4) Πaus. Ἀλκ. XIX. 1—9.

(5) Μισσην. IX. 1—10— Δεσδωρ Σικελ. ἀποσπ. ἐκ τῆς Η'. 8. Ὁ χρησμός ἔχει παρ' αὐτῷ οὕτως: «ἐκ τοῦ ἀπειτιδῶν γένους θύσαι κέρην τὴν τυχοῦσαν. Ἐὰν δὲ ἡ λαχούσα ἀδυνατῇ καθοσιωθῆναι, θύσαι τότε παρθένον τὴν τοῦ διδόντος ἑκουσίως ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους. Καὶ ταῦτα πράξαντες ἐξετε νίκην τοῦ πολέμου καὶ κράτους.»

(6) Πaus. Βοιωτ. VIII. 2. Ἡ τοιαύτη θυσία μετὰ πολλὰ ἔτη ἀντεκατεστάθη διὰ τῆς αἰγῆς. «Θύοντες τῷ Θεῷ, λέγει ὁ Πaus. σκνίξας, προσήχθησαν ποτὲ ἀπὸ μέθης εἰς ὑβρίον, ὥστε καὶ τοῦ Διονύσου τὸν ἱερέα ἀποκτείνουσιν ἀποκτείναντες δὲ αὐτίκα ἐπέλαβε νόσος λοιμώδης, καὶ σφισιν ἀρίκετο ἱάμα ἐκ Δελφῶν τῷ Διονύσῳ θύειν παῖδα ὡραίον ἔτετι δὲ οὐ πολλοῖς ὑστερον τὸν Θεὸν φασὶν αἶγα ἱερεῖον ὑπαλλάξαι σφισιν ἀντὶ τοῦ παιδός.»

τῶν καλουμένων Κεράτων, προήχθησαν τρεῖς αἰχμάλωτοι, οἵτινες κατὰ προτροπὴν τοῦ μάντεως ἐρονηθήσαν: «Θεμιστοκλεῖ, λέγει ὁ φιλόσοφος τῆς Χαίρωνείας, σραγιαζόμενῳ τρεῖς προσήχθησαν αἰχμάλωτοι, κάλλιστοι μὲν ἰδέσθαι τὴν ὄψιν, ἐσθῆσι δὲ καὶ χρυσῷ κεκοσμημένοι διακρηπῶς... τούτους ἰδὼν Εὐφραντίδης ὁ μάντις, ὡς ἄμα μὲν ἀνέλαμψεν ἐκ τῶν ἱερῶν μέγα καὶ περιφανὲς πῦρ, ἄμα δὲ πταρμὸς ἐκ δεξιῶν ἐσήμανε, τὸν Θεμιστοκλεῖα δεξιωσάμενος ἐκέλευσε τὸν νεανίσκον κατάρξασθαι καὶ καθιερωσάμενος πάντας ὁμικροῦσι Διονύσῳ προσευξάμενος οὕτω γὰρ ἄμα σωτηρίαν τε καὶ νίκην ἔσεισαι τοῖς Ἕλλησι. Ἐκπλαγέντος δὲ τοῦ Θεμιστοκλεῖος ὡς μέγα τὸ μάντευμα καὶ δεινόν, οἷον εἶπεν ἐν μεγάλοις ἀγῶσι καὶ πράγμασι χαλεποῖς, μᾶλλον ἐκ τῶν παραλόγων ἢ τῶν εὐλόγων τὴν σωτηρίαν ἐλπίζοντες οἱ πολλοὶ τὸν Θεὸν ἄμα κοινῇ κατεκαλοῦντο φωνῇ καὶ τοὺς αἰχμάλωτους τῷ βωμῷ προσκαγαλόντες ἠνάγκασαν, ὡς ὁ μάντις ἐκέλευσε τὴν θυσίαν συντελεσθῆναι.»

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω περὶ ἀνθρωποθυσιῶν παραδειγμάτων καθὼς καὶ ἄλλων ἄτινα χάριν συντομίας παραλείπομεν παράδοξον φαίνεται ὅτι οἱ εἰσηγηταὶ τούτων ἦσαν κυρίως οἱ μάντις καὶ οἱ ἱερεῖς ἐνῷ ἄλλως ὁ λαὸς ἀκούων τοιαύτας ὁμιλίαις ἐμέμφοτο αὐτῶν. Φαίνεται ἄρα ὅτι οἱ μάντις καὶ οἱ ἱερεῖς εἴτε, ἐπειδὴ αἱ θυσίαι ἐγίνοντο, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, εἰς ἀναγκαίαις περιστάσεσι, ἐπεθύμουν νὰ σφραγίζονται ὡς αὐτοὶ γενόμενοι αἰτία τῆς ἀνακαλύψεως τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ καὶ ὑπῆρχαν οἱ σωτῆρες ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἀνάγκης, εἴτε ἕνεκα τοῦ φανατισμοῦ ὃν εἶχον πρὸς τὰ ἀρχαῖα ἔθιμα, διέτασσον τὰς ἀνθρωποθυσίας.

Εἰς τινὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος καθὼς παρὰ Λακεδαιμονίους ἀντὶ ὀλοκλήρου ἀνθρωποθυσίας ἐπεκράτει ἢ παράδοξος αὕτη θυσία αἰμάσσοντες δηλονότι τὸν βωμὸν ἀνθρωπίνῳ αἵματι (1).

Ἐτι παραδοξότερα ἐπεκράτει παρὰ Λευκαδίους «Κατ' ἐνιαυτὸν ἐν τῇ θυσίᾳ τοῦ Ἀπόλλωνος, λέγει ὁ Στράβων, ἀπὸ τῆς σκοπῆς ῥιπτεῖσθαι τινα τῶν ἐν αἰτίαις ὄντων ἀποτροπῆς χάριν, ἐξαπτομένων ἐξ αὐτοῦ παντοδαπῶν πτερῶν καὶ ὀρέων ἀνακουρίζειν θυναμένων τῇ πτήσει τὸ ἄλμα, ὑποδέχασθαι δὲ κάτω μικρὰς ἀλιᾶσι κύκλω περιεστῶτας πολλοὺς καὶ περιστάζειν εἰς δύναμιν τῶν ὄντων ἐξω τὸν αἶμα ληφθέντα» (2).

Κανονικαὶ δὲ θυσίαι καὶ κοινότεραι παρ' Ἕλλησι ἦσαν αἱ δι' ἐμύθων θυσίαι ἧται ἢ διὰ ζώων ἐξίλειωσιν τῶν Θεῶν. Χρῆσις τούτων ἐγίνετο καὶ κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους. (3) Δυναμὴν δὲ νὰ τὰς ὀνομάσωμεν καὶ διαδόχους τῶν ἀνθρωποθυσιῶν διότι μετὰ τὴν παύσιν ἐκείνων ἀμέσως ἀνεράνησαν αὐταί. Αὐταὶ ἐπὶ τῆς Ὀλυμπικῆς ἐποχῆς ἦσαν αἱ μαιναὶ ἀληθινῆς θυσίαι. Ἐκαστος Θεὸς εἶχε καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν ἀφορισμένον διὰ θυσιῶν ζῶον.

Ἡ κυριώτερά καὶ ἐξίλειον ῥιπτεῖσθαι ἧται ἢ διὰ βοῦς. Φαίνεται ἄρα ὅτι ἡ βοῦς ἦν τὸ ἀγαπητότατον ζῷον ἐκ τῆς πολλῆς χρήσεως αὐτοῦ καὶ τὸ αἶμα τὸν ἴσως ζῶον τὸ ὅποιον ἔφερον εἰς τὴν θυσίαν.

Ἢ μετὰ τῶν ζώων θυσίαι δυναμὴν νὰ ἐξίλειωσιν βεβαιώτερον τὸν ἀπὸ τῆς ἧται ἢ ἐκ τῶν βοῶν. Φαίνεται ἄρα ὅτι ἡ βοῦς ἦν τὸ ἀγαπητότατον ζῷον ἐκ τῆς πολλῆς χρήσεως αὐτοῦ καὶ τὸ αἶμα τὸν ἴσως ζῶον τὸ ὅποιον ἔφερον εἰς τὴν θυσίαν.

Πaus. Ἀρκ. XXIII. 1 Λακεδαιμ. XIX. 11. «Καὶ σφισι Λακεδαιμόνιοι γίνεσθαι ἄνακτα αἵματι ἀνθρώπων τὸν βωμὸν ἀνακτασάμενων δὲ ὄντινα ὁ κληῖος ἐπιπέσει ἐπὶ Λυκοῦργος μετέβλη» εἰς τὰς ἐπὶ ταῖς ἐξῆς τοῖς μάστιγας, ἐμπέταται τα εὐστως αἵματι ἀνθρώπων αἵματι ὁ εὐστως»

(2) Στράβ. Β. Ἰ. 452 9.

(3) Διοδ. Σικελ. Τετάρτη 39. 23.— Απολλοδωρ. I. 26. 2. v. 1. 2.

(1). Πaus. Ἀρκ. II. 3.— Ἀπολλοδωρ. III. 8. 5. 6. Ἐν τῇ θυσίᾳ ταύτῃ συνειθίστατο λέγει ὁ Πaus. ὡς Λυκάσιος ὕστερον καὶ τις ἐξ ἀνθρώπου λυκος γίνετο ἐπὶ τῇ θυσίᾳ τοῦ Λυκαίου Διός, γίνοντο δὲ οὐκ εἰς ἀπαντα τὸν βίον ὅποτε δὲ εἴη λύκος εἰ μὲν κρεῶν ἀπέσχετο ἀνθρωπίνων, ὕστερον ἐτι δεκάτῳ φασὶν αὐτὸν ἀνθρώπον ἐκ λύκου γενέσθαι, γευσάμενον δὲ καὶ αἰ μὲνεν θηρίον.» Πaus. Ἀρκ. II. 6.

(2). Ἐν ἀρχαιοτάτῃ θυσίᾳ ἀναφέρεται ὅτι τὸ προσφερθὲν ὄμμα μετεβλήθη: τοῦ Θεοῦ θυσιάζοντος τῇ Ἀφροδίτῃ πρὸς θάλασσαν τὴν αἶγα θήλειον οὖσαν αὐτομάτως ἐγένετο τράγος· διὸ καὶ τὴν Θεὸν ἐπιτραγίαν ἐκαλεσαν. Πλουτ. ἐν 6. θέσεως XVII. 20.

(3) Εὐστ. Ἰριγένεια ἐν Αὐλίδι.

(1) Πλουτάρχ. ἐν 6. Λυκοῦργ. XVIII.—

στις ἐθυσιάζετο πρὸ πάντων τῇ Ἀφροδίτῃ ἢ δὲ ἑορτῇ αὐτῆς ὡς ἐκ τοῦ ζώου ἐκαλεῖτο Ὑστῆρια (1). Τὸ ζῶον τοῦτο παρὰ μὲν Κρησὶν ἦτο ἱερὸν παρὰ δὲ Πραικίους ἢ ἐκ τούτου θυσία ἐθυσιάζετο προτελής. (2) Ἐκτὸς τῆς ὕς ἐθυσιάζοντο καὶ ἵπποι (3) καὶ κύες (4). Ἐν μεγαλοπρεπεστάτῃ ὁμῶς πομπῇ ἐγένετο χήρις καὶ εἰς ὅλων τῶν ζώων, ὡς οἱ Πατρεῖς ἀνά πᾶν ἔτος τῇ ἑορτῇ τῆς Ἀρτέμιδος, τῇ καλουμένῃ Λάφρια. (5) Ἐπίσης καὶ ἡ τριῶν ζώων (τριτός) καὶ ἡ ἐκ δώδεκα (δωδεκαίς) ζώων ἐχει μεγάλην παρ' Ὀμήρῳ (6) τιμὴν.

(1) Ἀθην. III. 49. «δὲ δὲνως Ἀφροδίτῃ ὡς θεοῦ, μαρτυρεῖ Καλλιμάχος ἢ Ζηρό-δωτος ἐν ἱστορικοῖς ὑπομνήματι γράφων ὧδε: «Ἀργεῖοι Ἀφροδίτῃ ὡς θύουσι καὶ ἡ ἑορτὴ καλεῖται Ὑστῆρια.» Καὶ παρὰ Στράβωνι Θ. 438. «Καλλιμάχος φησὶ ἐν τοῖς ἰάμβοις τὰς Ἀφροδίτας τῆν Καστινήτην ὑπερβάλλεσθαι πάσης τὸ βρονεῖν ἐπιμύθη παραδίχεται τῆν τῶν ὄων θυσίαν.»

(2) Ἀθην. IX. 12.
(3) Ἡ χήρις τούτων ἐπεκράτει πρὸ πάντων παρ' Ἀθηναίους. Πaus. Ἀττικ. XXI. 6. «Ἴππους πολλὸς ἔκαστος τρέφει, ὡς ἂν οὔτε εἰς ἰδιωτῶν κλήρους τῆς γῆς μεμερισμένης οὔτε τι φερύτης πλὴν ὕλης ἀγρίας, ἀπὸ ὧν νομαῖον. Ταῦτα οὐκ ἐς πόλεμον χρωστικὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ θεοῖς θύουσιν ἐπιχωρίοις καὶ ἄλλως σιτοῦνται.»

(4) Ἡ συνήθεια αὕτη ἐπεκράτει παρὰ Σπυρτιάτας. Πaus. Λακων. XIX. 9. «Σκύλακα κυνὸς τῷ Ἐνωπλίῳ θύουσι, Θεῶν τῷ ἀλκιμωτάτῳ κρινόντες ἱερεῖον κατὰ γνώμην εἶναι τὸ ἀλκιμωτάτων ζῶον τῶν ἡμερῶν Κυνὸς δὲ σκύλακος οὐδενὸς ἄλλου οἷον εἶναι Ἑλλήνων νομιζόντας θύειν ἐπιμύθη Κολορωνίους. Θύουσι γάρ και Κολορωνίους μέλαιναν τῷ Ἐνωπλίῳ σκύλακα.» Ὀμηρ. Πλιαδ. ψ. 174.

(5) Πaus. Ἀγχινα. XVIII. 11.

(6) Ἰα. Φ. 27. Z. 305—309 — Ὀ3. N 182. Σουῖδ. ἐν λ. — Ἡρωδ. ἐν λ. «δωδεκάθετος θυσία ἐκ δώδεκα ζώων. Δωδεκάθετος οὕτως τῆν ἐκ δώδεκα ἱεραίων οἷον δὲ τῆν ἀπὸ τῶν δώδεκα μῶν δωδεκαθῆς ἢ τέλειος θυσία.» Ἡ ἐκ δώδεκα ζώων θυσία ἔμεινε μέχρι τοῦδε και παρ' Ἀλβανοῖς. Οἱ περιηγηταὶ οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὰ μέρη ἐκεῖνα δὲν ἐλησημόνησαν νὰ περιγράψωσι καὶ τῆν θυσίαν ταύτην. Ὁ Hahn π. ζ. ἐν τοῖς Alba-

Καὶ ταῦτα μὲν ἐκ τῶν ζώων ἐκ δὲ τῶν ὑδροθίων ἦσαν διάφοροι ἰχθύες, εἶναι θύννοι, ἐγγέλει τάρχοι. Ἰδοὺ τί λέγει ὁ Ἀθήναιος περὶ τῶν ἰχθυοθυσίων. α' Ἀγαθαργίδης, φησὶν, ἐν ἑκτῇ Εὐρωπαϊκῶν τὰς ὑπερρυεῖς τῶν Κωπαίδων ἐγγελαίων, ἱεραίων τρόπον στεφανοῦντας, καὶ κατευνομήτους οὐλάς τ' ἐπιβάλλοντας θύειν τοῖς Θεοῖς τὰς Βοιωτοῦς καὶ πρὸς τὸν ξένον τὸν δικαιοφῶντα τὸ τοῦ ἔθους παράδοξον καὶ πυνθανόμενον ἐν μόνον εἰδέναι φῆσαι τὸν Βοιωτὸν, φάσκειν τε ὅτι δὲ τηρεῖν τὰ προγονικὰ νόμιμα καὶ ὅτι μὴ καθάει τοῖς ἄλλοις ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογίζεσθαι. Οὐ γὰρ δὲ θαυμάζειν εἰ ἱεραίων τρόπον ἐγγέλει θύνονται, ὅπότε καὶ Ἀντίγονος ὁ Καρυστίας ἐν τῷ περὶ τῆς Ἑλλάδος τοῦς ἀλιείας, λέγει, θυσίαν ἐπιτελοῦντας τῷ Ποσειδῶνι ὑπὸ τῆν τῶν θύνων ὄραν, ὅταν εὐαχρήσῳσι θύειν τῷ Θεῷ τὸν πρῶτον ἀλόντα θύνου ἐκ τῆν ὁποῖαν ταύτην καλεῖσθαι θυνναίων. — Καὶ τάρχοι δὲ παρὰ Φασηλίταις ἀποθύνονται. Ἡρόδοτος γάρ ἐν Ὑροῖς Κολοφωνίων, περὶ τῆς κτίσεως ἱστοριῶν τῆς Φασηλίδος φησὶν ὅτι Λάκιος ὁ τῆν ἀποικίαν στείλας, μισθὸν ἔδωκε τῷ τόπον Κυλάδρα ποιῆσαι, νέμος τι πρόβατα τάρχους ἐκείνου τούτου αἰτήσαντος. Προθέντος γάρ αὐτῷ τοῦ Λακίου λαβεῖν τοῦ χωρίου ἢ ἄλλα ἢ τάρχους, εἶλετο ὁ Κυλάδρας τοῦς τάρχους. Καὶ διὰ τοῦτο οἱ Φασηλίται ἀνά πᾶν ἔτος τῷ Κυλάδρα ἐπι καὶ νῦν θύουσι. Φιλοστέφανος δὲ ἐν τῷ πρώτῳ περὶ τῶν ἐν Ἀσίᾳ πόλεων οὕτως γράφει: Λάκιον τὸν Ἀργεῖον τῶν σὺν

nische αὐτοῦ Studien, ἀναφέρει τοιαύτην θυσίαν λαβοῦσαν χώραν εἰς νέαν γέφυραν. «Als der jetzige Elbansan vor zwei Jahren eine neue Brücke über den reissenden Argén bauen liess, wurden, um den Neubau gegen die Gewalt des Stromes fest zu machen, 12 Schafe geschlachtet, und deren Koppel unter die Fundamente der Pfeiler gelegt.» Τομ. Α. σελ. 160. Ἐπίσης παρὰ Πέρσιος. Κλειδ. III. ἔτος ἀριθ. 297. στήλη 7.

Μόφῳ ἀραιομένον, ὃν τινὲς Λίνδιον, ἀδελφὸν δὲ Ἀντιφίμου τοῦ Γελάν οἰκίσαντος, εἰς τῆν Φασηλίδα ὑπὸ Μόφου μετ' ἀνδρῶν πεμφθέντα κατὰ τινὰ λόγον Μαντοῖς, τοῦ Μόφου μητρὸς, ὅτε αἱ πύμναι τῶν ἰδίων νηῶν συνέβαλον καὶ συνεθροίσθησαν κατὰ Χελιδονίας, τῶν μετὰ τοῦ Λακίου διὰ τὸ ὑστερεῖν αὐτόν. τῆν γῆν λέγεται οὐ ἢ πόλις νῦν ἐστὶ, καθὰ ἡ Μαντῶ προεῖπε, παρὰ Κυλάδρα τινός, δόντα τάρχον τούτον γὰρ ἐλεῖσθαι λαβεῖν αὐτόν ἀφ' ὧν ἦγον. Ὅθεν κατ' ἐνι-αυτόν τοῦς Φασηλίτας τῷ Κυλάδρα θύειν τάρχον, (1) τιμῶντας ὡς ἦρων. Ἐκ δὲ τῶν ἀφύγων ἐθυσιάζοντο πέμματα, λιθανάτα μετὰ πυρῶν μεμιγμένων μέλιτι, μάζα ἦτις ἐκαλεῖτο ὕγεια (2) κτλ. Ὁ Πausανίας θυσιάσας ποτὲ καὶ αὐτὸς ἐκ ταιούτων εἰδῶν λέγει ὅτι αὐταὶ ἐγένοντο πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ ἀργαίου εἰδους τῶν θυσίων.

(ἔπεται συνέχεια.)
Α. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ.

Η ΑΡΙΤΥΡΑΓΧΗ

Ὁ Συκοφαντηθεὶς Δημοσθένης.

(Συνέχεια εἰς φυλλ. ΙΔ'. καὶ τέλος.)

Πλὴν ἐν ἑσπεροῦντο οἱ κατήγοροι τοῦ Δημοσθένους πραγματικῶν γεγονότων ἐνοχοποιούντων αὐτόν, εἶχον ὁμῶς καὶ ἄλλα μέσα διὰ τῶν ὁποῖων κατέπεισαν τοῦς δικαστὰς νὰ τὸν καταδικάσωσι. Παρέστησαν δηλ. αὐτοῦς ὅτι ἐ-

(1) Ἐνεκα τῆς εὐστατεστάτης αὐτῶν θυσίας ἐγένετο καὶ ἡ παροιμία «Φασηλίτων θύμα.» Pargemiographi Graeci. ἐκδ. E. I. A. Leutsch et f. g. Schneide: Göttingae DCCCXXIX. σελ. 172. Ἐπὶ τῶν εὐτελῶν ἐλέγετο ἐπίσης καὶ ἡ παροιμία «Λοκρὸς βούς.» Λοκροὶ γὰρ ἀποροῦντες ποτὲ βοῦς πρὸς δομοτελή θυσίαν, σικύης ὑπὸ ἑτέρας ξύλα μικρὰ καὶ σχηματίζαντες βούν, οὕτω τὸ λείον, ἐθεράπευσαν.
(2) Πaus. Ἡλια. XV. 10.

πίκεται φανερός πόλεμος μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου (3) ἐάν ἀθωωθῇ ὁ ἀντιμακαδονικός ῥήτωρ Δημοσθένης, ὅστις δὲν ἔλαβε δῆθεν πάντα τὰ προφυλακτικὰ μέτρα ὅπως κωλύσῃ τὴν δραπέτευσιν τοῦ Ἀρπάλου καὶ ὅτι διὰ τῆς καταδίκης αὐτοῦ θὰ ἐξίλειτο ὁ ἐξωργισμένος μονάρχης. Καὶ διὰ τρόπου λίαν ἐμφαντικοῦ ἀνεμίμησκον τὰ ἐν Χαιρωναίᾳ παθήματα, τούτον αἴτιον πάντων ἀποδεικνύοντες (4).

Διὰ τούτων κατάρθωσαν ὅπως ὁ Δημοσθένης πέσῃ θύμα τῶν πολιτικῶν βλαπτικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, αἵτινες ἔλαβον μεγίστην δύναμιν ἐκ τῆς κρισίμου θέσεως εἰς ἣν εὐρίσκοντο τότε αἱ Ἀθῆναι πρὸς τὸν Ἀλεξάνδρον. (5)

Ἐπῆλθε ὁμῶς κατόπιν ἕτερον σπουδαιότατον γεγονός, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Thirlinall (6) ἀποδίδει μεγίστην σπουδαιότητα ἀποδεικνύον τὴν ἀθωότητα τοῦ Δημοσθένους.

Μετὰ τὸν θάνατον δηλ. τοῦ Ἀρπάλου ὁ ταμίης αὐτοῦ συλληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Μακεδόνης Φιλοξένου καὶ ἐξετασθεὶς ἐμαρτύρησεν πόσοι τῶν Ἀθηναίων ῥητόρων ἔλαβον χρήματα καὶ κατέγραψε τὰ ὀνόματα τῶν δωροδοκηθέντων ἐν τοῖς ὁποῖοις δὲν εὐρίσκετο τὸ ἔνομα τοῦ Δημοσθένους «τὸν χρημάτων δικικτῆν, λέγει ὁ Πausανίας, φυγόντα εἰς Ῥόδον. Φιλόξενος Μακεδὼν συνέλαβεν ὅς και αὐτόν παρ' Ἀθηναίων ἐξήτησεν Ἀρπαλον. Τὸν δὲ παῖδα τοῦ-

(3) Ὁρα Δεινάρχου λ. κατὰ Δημ. 6'.
(4) Αὐτοῦ σ'. «Οὐκ ἀποκτενεῖτε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὸν μικρὸν τούτον ἄθρονον; Ὅς πρὸς ἑτέροις πολλοῖς καὶ μεγάλαις ἀμαρτήμασι, καὶ τῆν Θηβείων πόλιν περιείδεν ἀνίστατον γενομένην, τριακόσια τέλματα λαβὼν εἰς τῆν ἐκείνων σωτηρίαν παρὰ τοῦ Περσῶν βασιλέως.» Καὶ ἡ. «Ὡν ὑμεῖς, ὦ ἄνδρες, μνησθέντες καὶ τὰ ἀτυχήματα τὰ γινόμενα διὰ τοῦς προβάτας θεωρήσαντες ἐν ταῖς Ὀλυθίων καὶ Θηβείων συμφοραῖς, ὑπὲρ ὧν αὐτῶν ὀρθῶς νυνὶ βουλεύεσθε.» κ.τ.λ.
(5) Αὐτοῦ κα.
(6) Σελ. 159 ἐν ὑποσημ. Ὁ Grote ὁμῶς (αὐτοῦ σ. 416 ἐν ὑποσημ.) λέγει: ὅτι ἂν καὶ τὸ θεωρεῖ ὡς ἀπόδειξιν τῆς ἀθωότητος τοῦ Δημοσθένους, οὐ γὰρ δὲν ἐννοεῖται ν' ἀποδώσῃ εἰς αὐτὸ τὸ σασύτην σπουδαιότητα ὅσον φαίνεται ἀποδίδων ὁ Thirlinall.

τον ἔχων ἤλεγχεν εἰς ὃ πάντα ἐπύθετο, ὅσοι τῶν Ἀρπαλοῦ τι ἔτυχον εὐκλεπέστες· μαθὼν δὲ εἰς Ἀθήνας γράμματα ἐπέστειλεν. Ἐν τούτοις τοῖς γράμμασι τοὺς λαβόντας παρ' Ἀρπαλοῦ καταριθμῶν καὶ αὐτοὺς καὶ ὅποσον αὐτῶν ἔλαβεν ἕκαστος, « οὐδ' ἐμνημόνευκεν ἀρχὴν Δημοσθένους, Ἀλεξάνδρῳ τε εἰς τὰ μάλιστα ἀπεχθανομένου καὶ αὐτὸς ἰδίᾳ προσκρούσας. » (1)

Ἐπτά δὲ μῆνας μετὰ τὴν κατ' αὐτοῦ ἀπόφασιν τοῦ δικαστηρίου, ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέθανεν, εὐθὺς μετακλήθη ἐκ τῆς ἐξουσίας καὶ ἐπέμψθη πρὸς τοῦτο εἰς αὐτὸν τριήρης εἰς τὴν Αἴγνον καὶ ἔλαβε παρὰ τῶν συμπολιτῶν του τοιαύτην ὑποδεξίωσιν, οἷος οὐδ' ὁ Ἀλικιβιάδης ἐκεῖνος ἠξιώθη. « Ἐκ δὲ Πειραιῶς ἀνέβαιναν (ὁ Δημ.) λέγει ὁ Πλούρ. ἐν τῷ βίῳ σου, οὔτε ἀρχόντος, οὔτε ἱερέως ἀπαλειφθέντος ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων πολιτῶν ὅρου πάντων ἀπαντῶντων καὶ δεχομένων προθύμως. Ὅτε καὶ φησὶν αὐτὸν ὁ Μάγνης Δημήτριος ἀνατείνοντα τὰς χεῖρας μακαρίζει τῆς ἡμέρας ἐκεῖνης αὐτὸν ὡς βέλτιον τοῦ Ἀλικιβιάδου κατιόντα· πεπεισμένους γὰρ οὐ βεβιασμένους ὑπ' αὐτοῦ, δέχεσθαι τοὺς πολίτας. »

Καὶ τοιαύτη ταχεῖα μεταβολὴ τῆς γνώμης περὶ τοῦ Δημοσθένους ἀποδεικνύει καὶ τὰ πρότερον φηθέντα, ὅτι ἡ καταδικαὶ τοῦ ῥήτορος, ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα πολιτικῶν παθῶν. (2)

Ἀλλὰ πόθεν προῆλθε τὸ ἔλλειμμα τῶν ἀρπαλικῶν χρημάτων; Γνωρίζομεν μετὰ θετικότητος ὅτι ὁ Ἀρπαλος ὅπως γαίην δεκτὸς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων διένειμε δῶρα εἰς ὅλους τοὺς δυναμένους νὰ τὸν ὑποστηρίξωσι καὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ὑπερείδης ἔλαβε χρήματα. (3)

(1) Παντανίας II, XXIII. Ὁ Droysen ἴδε Thirlwall σ. 159 ἐν ὑποσημ. λέγει ὅτι πιθανὸν ν' ἀρῆσεν ὁ Ἀρπαλος τὸν ταμίαν του εἰς Ταίναρον κατὰ τὴν δευτέραν εἰς Ἀθήνας ἀφιξίν του, ἢ ὅτι ὁ ταμίης δὲν ἔλαβεν γνώσιν τῶν μετὰ τοῦ Δημοσθένους διαπραγματεύσεών του. Ἀλλὰ ταῦτα, ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ Ἀγγλος ἱστορικὸς, εἶναι ἀυθέκαστοι εἰκασία.

(2) Ἡρόδ. Grote σ. 413.

(3) Ἀθην. Η'. 27.

Ἄλλ' ὅταν ἤρρισε νὰ ταρατῆ τὴν πόλιν ὁ φόβος μακεδονικῆς ἐισβολῆς, ὅτε ὁ Ἀρπαλος ἐφυλακίσθη καὶ τὰ χρήματα κατεσχέθησαν τῇ εἰσηγήσει αὐτοῦ τοῦ Δημοσθένους καὶ ὅτε ἡ πόλις ἐδεδώρει ἑαυτὴν ὑπεύθυνον εἰς τὸν Ἀλέξανδρον (4) διὰ τὰ ἑπτακόσια τάλαντα, ἐκ τῶν ὁποίων οὔτε τὸ ἥμισυ δὲν εἶχε διασωθῆ, τότε πάντες μιᾷ κραυγῇ ἀνεφώνησαν ὅτι πρέπει νὰ εὐρεθῶσιν οἱ ἔνοχοι. Ἄλλ' ἡ εὐρεσις αὐτῆ τῶν ἐνόχων δὲν ἦτο τόσο εὐκόλος. Καὶ αὐτὴ ἡ ἐρευνα τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἣτις διήρκεσεν ἐπὶ ἑξ μῆνας, ἀποδεικνύει τοῦτο. Ἄλλ' οὔτε πάλιν δυνατόμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὅλος ὁ χρόνος ἐκεῖνος προῆλθε πρὸς ἐρευνα τῶν γεγονότων, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς ἐρίδας καὶ κομματικὰς συζητήσεις, τῶν μελῶν διαφωνούντων εἰς τὰ πρόσωπα τὰ ὁποῖα ἐμελλον νὰ καταδικάσωσιν. (5)

Ἐντεῦθεν οἱ ἀληθεῖς ἐνοχοὶ ἀπακρύφθησαν καὶ ὁ ἀθῶος Δημοσθένης προσεφέρθη ἐξιλαστήριος θυσία εἰς τὴν ὄργην τοῦ παντοδυνάμου μονάρχου, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Δημάδου. Δύο ἀντίθετοι πολιτικοί, ἀμφοτέρω ἐστερημένοι ἐπιρροῆς καὶ ὑποβλεπόμενοι ὑπὸ τοῦ λαοῦ κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον.

Τοιαύτη εἶναι, κύριοι, ἡ ἱστορία τῶν Ἀρπαλικῶν χρημάτων, ἣτις τὸν μὲν Δημοσθένην δεικνύει ὅλος ἀθῶος τῆς αἰσχρῆς κατηγορίας, (6) εἰς τὴν πολιτικὴν ὅμως τῶν Ἀθηναίων ἀφίνει αἰώνιον μίγμα ὅτι οἱ δικασταὶ ὑπέκυψαν ὑπὸ τὸ βάρος τῶν πολιτικῶν παθῶν, ὅτι κατεδικάσαν ἀθῶον ὅπως ἐξιλεώσωσι τὸν Ἀλέξανδρον καὶ κολακεύσωσι τὰς πολιτικὰς ἐκδιουργίας τῆς ἐποχῆς ἐκεῖνης. (7)

(4) Ἴδε Balington 32 ἀπόσ. 2 καὶ τὴν ὑπ' αὐτὸ σημείωσιν.

(5) Ἡρόδ. Grote αὐτ. σ. 415.

(6) Ὅρα καὶ τὸ περιέργον ἀνέκδοτον παρὰ τοῦ Πλουτάρχου ἀναφερόμενον περὶ τοῦ ἀδωροδοκίτου τοῦ Δημοσθένους ἐν βίῳ αὐτοῦ XXXI. Ὅμοιον γεγονός ἀναφέρεται καὶ περὶ τινος Θηβαίου ἀοιδῶ Κλέωνος ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου α. 34.

(7) Ἡρόδ. Grote αὐτ. σ. 416. Ἀνάγνωθι δὲ καὶ τὴν ἐν Κλεισί (ἔτος Ζ'. ἀριθ 417.) καὶ εἶτα ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῶν Φιλομαθῶν

Κρίνοντες δὲ καθόλου τὴν πολιτικὴν τοῦ Δημοσθένους, θαυμάζομεν τὸ προνοητικὸν πνεῦμα καὶ τὴν ἀκρατὸν φιλοπατρίαν του. Ἐτι δὲ μᾶλλον εἶναι ἀξιοθαύμαστος ὅτι οἱ λόγοι του δὲν ἀπέβλεπον μόνον τὴν ὑπεράσπισιν τῶν Ἀθηναίων κατὰ τοῦ Φιλίππου, ἀλλ' ὅλης τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τοῦτο δὲ αἰτῆται ὑψηλότερον τοῦ Περικλέους, τοῦ Ἀγισιλάου τοῦ Ἐπικρατιῶντου, διότι ἕκαστος αὐτῶν ἀπέβλεπε πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν μόνον τῆς πατρίδος του, καὶ δύναται νὰ συγκριθῆ πρὸς μόνους τοὺς πολιτικούς τοὺς ἀκμάσαντας κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ξέρξου, τῶν ὁποίων οἱ σκοποὶ καὶ οἱ ἀγῶνες ἀπέβλεπον τὴν εὐδαιμονίαν τῆς ὅλης Ἑλλάδος. Καὶ διὰ τῶν παραδειγματικῶν ἐκείνων ἐπειράτο ὁ πατριώτης ῥήτωρ νὰ ἐξεγείρῃ τὸ ἀρχαῖον αἰσθημα ἀποδεικνύων εἰς αὐτοὺς ὡς μόνον ὅρον ὑπάρξεως ἀξίας καὶ ἐπιθυμητῆς « τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ μηδὲν εἶναι δεσπότην αὐτῶν, ἃ τοῖς πρότεροις Ἕλλησιν ὄροι τῶν ἀγαθῶν ἦσαν καὶ κανόνες. »

Ἡ πολιτικὴ του διαγωγή ὑπῆρξεν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους σταθερὰ καὶ ἀμετάσπρεπτος, ἐμμένων εἰς τὰ αἰσθήματα καὶ τὴν πεποίθησίν του, οὔτε τοὺς κινδύνους φοβούμενος, οὔτε τὰς πολιτικὰς μεταβολὰς. Ἐμμένειν ὡς βράχος ἀκλόνητος καὶ οὐδέποτε ἐσάφη ὅπως λέγει ὁ Ἡρόδους (1) ἡ ἀποραξίωσις ἐναντίον τῆς πεποιθήσεώς του, ὑποχωρῶν εἰς τὰς περιστάσεις ἢ δεικνύων τὸ παραμικρὸν συμπτωμα ἀδυναμίας. Ἐξ ὅλων δὲ τῶν πολιτικῶν χαρακτήρων ὁ τοῦ Δημοσθένους εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀγνότατος καὶ τραγικώτατος, ἐξ ὅτων ἡ ἱστορία ἀναφέρει. Ὅταν δὲ κατεληγμένοι ἀκόμη ἀπὸ τὴν τρομερὰν δύναμιν τῶν λόγων του, ἀναγιγνώσκωμεν τὸν βίον του εἰς τὸν Πλουτάρχου, ὅταν μεταφερώμεθα εἰς τοὺς χρόνους καὶ εἰς τὴν θέσιν του, παρασυρόμεθα ἀπὸ συμπάθειαν τοιαύτην, ὁποῖαν ὁ ἦρωες ἐ-

(1) Ἐτος ΙΖ'. ἀριθ. 708 καὶ 709) καταχωρήσθαι ἀξιόλογον ἱστορικὴν πραγματείαν « Δημοσθένους καὶ Περικύ. »

(1) Ἰστορ. Κεῖτη μετ. Ἀντωνίου σ. 605 καὶ Boullée: Histoire de Démosthène p. 385.

πικοῦ ποιήματος ἢ τραγωδίας, μόλις ἢ δύνατο νὰ διεγείρῃ. Ἀπὸ δὲ τῆς πρώτης ἐμφανίσεώς του μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν λαμβάνει τὸ δηλητήριο εἰς τὸν ναόν, βλέπομεν αὐτὸν ἀγωνιζόμενον κατὰ τῆς εἰμαρμένης, ἣτις φαίνεται ὅτι τὸν ἐμπαίζει σχεδὸν σκληρῶς καὶ ῥίπτει μὲν αὐτὸν ἐπανειληγμένως, ἀλλὰ ποτὲ δὲν τὸν νικά. Ὅποια δὲ πλημμύρα αἰσθημάτων κατέκλυζε βεβαίως τὸ ἀνδρείον στήθος του κατὰ τὴν μεταλλαγὴν τῶν ἀναζωπυρουμένων καὶ ψευδομένων ἐλπίδων; » (2).

Τασαῦτα ὑπέφερε ζῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως μετὰ τὸν θάνατόν του ἔστησαν χαλκοῦν ἀνδριάντα εἰς αὐτὸν (3) καὶ ἐψήφισαν νὰ τρέφῃται εἰς τὸ Πρυτανεῖον ὁ προσβύτερος τῆς οἰογενείας του. Εἰς δὲ τὴν βίαν τοῦ ἀνδριάντος ἐγράφει τὸ ἐξῆς περίφημον μὲν κατὰ τινὰ ἱστορικὸν ἀδικον ὅμως καὶ ἀνόητον ἐπίγραμμα:

« Εἴπερ ἴσῃ ῥώμην γνώμη, Δημοσθένης, εἶγες, οὐποτ' ἂν Ἑλλήνων ἤρξεν Ἀρῆς Μακεδῶν. » (4)

ΓΕΩΡ. Ι. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ.
Τέλος.

II

ΦΑΝΤΑΣΙΩΔΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

(Συνέχεια ἴδε Φυλ. ΙΔ').

Ἄλλ' ἰδοὺ τί ἦτο τὸ παραδοξότερον καθ' ὅλον τὸ συμβῆναι τοῦτο· ἡ εὐκλεπέστερος λύπη, τὴν ὁποῖαν ἠσθάνετο ἡ βασίλισσα, βλέπουσα βασανιζόμενον τὸν σύζυγόν της, παρείχεν αὐτῇ ζωηρότερην πρὸς τὸν νέον πρῶτα συμπαθειαν, ἢ πρὸς τὴν

(2) Ἡρόδ. Boullée (αὐτ.) σ. 9.

(3) Ἐπίσης τῷ ἀνήγειραν μνημεῖον καὶ ἐν Καλαυρίᾳ ἐντὸς τοῦ περιόλου τοῦ ναοῦ ὅπου ἀπέθανεν. Πανσ. II, XXXIII.

(4) Περί τοῦ ἐπιγράμματος τούτου καὶ ἰδίως περὶ τῆς σημασίας τῆς ἐν αὐτῷ λέξεως ῥώμης ὁ Boullée ἀφιέρωσεν 8 ἑλας σελ. (312—317).

θυγατέρα της· και ὁ βασιλεὺς, ὅστις καθ' ἑαυτὸν ἐλάτρευε τὴν βασιλίαν, εἶδει τὴν αὐτὴν προτίμησιν πρὸς τὴν κόρην, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐπευχθῆ. Λί ἔμμεσαι θωπεῖαι, τὰς ὁποίας οἱ δύο οὗτοι μοναδικοί σύζυγοι ἀπηύθυνον πρὸς ἀλλήλους, κατεστάθησαν μετ' οὐ πολὺ ἰσχυροτάτη εὐχαρίστησις, καὶ ἡ βασίλισσα δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀνευ τοῦ υἱοῦ της, καθὼς καὶ ὁ βασιλεὺς ἀνευ τῆς θυγατρὸς του.

Τὸ διπλοῦν τοῦτο συμβεβηκὸς ἐπρονέμει μεγάλην εἰς τὸν λαὸν χαρὰν, διότι τῷ ἀπεμάκρυνε τὸν φόβον, τὸν ὁποῖον εἶχε ἐπὶ τινι καιρῷ περὶ ἐλλείψεως κυρίων. Τὰ ἰσχυρὰ πνεύματα, ἅτινα περιεπαίζοντο τὰς προφητείας τῆς μαγίσσης, περιεπαίχθησαν καὶ αὐτὰ μόνον ἄλλα δὲν ἐνομισθήσαν ὡς νικηθέντα, καθ' ὅτι ἔλεγον ὅτι δὲν συνεφώνησαν πρὸς τὴν μάγισσαν ὡς πρὸς τὸ ἀλάναστον τοῦ ψεύδους, οὔτε ὡς πρὸς τὰς προφητείας αὐτῆς, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ιδιότητα τοῦ νὰ καταστήσῃσιν ἀδύνατα τὰ ὁποῖα προανήγγειλε πράγματα· ἄλλοι στήριζόμενοι εἰς τὴν προτίμησιν, ἣτις ἤρχιζε ν' ἀναφαίνεται, προέβησαν εἰς τοσοῦτον ἀναιδείας, ὥστε ὑπεστήριζαν ὅτι δόσις υἱοῦ πρὸς τὴν βασίλισσαν, καὶ θυγατρὸς πρὸς τὸν βασιλέα, ἦτο συμβάν καθ' ὅλας τὰς ἐπόψεις διαψεύσαν τὴν προφητείαν.

Ἐν τούτοις, ὅτε τὰ πάντα διευθετήζοντο διὰ τὴν πομπὴν τοῦ βαπτίσματος τῶν δύο νεογνῶν, καὶ ὅτε ἡ ἀνθρώπινος ὑπερηφάνεια ἠτοιμάζετο νὰ λάμψῃ ταπεινῶς εἰς τοὺς ναοὺς τῶν Θεῶν... — Στιγμὴν τινὰ, διέκοψεν ὁ δρουΐδης· σὺ μὲ καίεις, μὲ ταρασσείς τρομερῶς. Εἰπέ μοι, σὲ παρακαλῶ, εἰς ποῖον τόπον εὐρισκόμεθα. Κατ' ἀρχάς, διὰ νὰ καταστήσῃς τὴν βασίλισσαν ἔγγυον, τὴν περιεπάτεις μεταξὺ ἁγίων λειψάνων καὶ καρδύλων· μετὰ τοῦτο, μὰς ἔκαμες νὰ διέλθωμεν διὰ μιᾶς τὰς Ἰνδίας· τώρα μοὶ ὁμιλεῖς περὶ βαπτίσματος, καὶ ἔπειτα περὶ τῶν ναῶν τῶν Θεῶν. Μὰ τὸν μέγαν Θάμιρην! δὲν ἤξεύρω πλέον ἐὰν εἰς τὴν τελετήν, τὴν ὁποίαν προετοιμάζεις, θὰ ὑπάγωμεν νὰ λατρεύσωμεν τὸν Δία, τὴν Θεοτόκον, ἢ τὸν Μωάμεθ. Οὐχὶ διότι μ' ἐνδιαφέρει, δρουΐδη, πολὺ, ἐὰν τὰ δύο σου βρέφῃ βαπτισθῶσιν ἢ περιμνηθῶσιν,

ἀλλ' εἰσέτι πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν τὸ ἔθιμον, καὶ νὰ μὴ μ' ἀναγκάσῃς νὰ λάβω ἕνα ἐπίσκοπον ἀντὶ τοῦ μουφτῆ, καὶ τὸν Μιχαὴλ διὰ τὸ Ἀλκοράνιον. — Καὶ τί μέγα δυστύχημα! τῷ εἶπεν ὁ Ζαλαμίρ, καὶ ἄλλοι πολλοὶ πονηροὶ ὡς σὺ, ἤθελον ἀπατηθῆ. Ὁ Θεὸς προφυλάττει παντὸς κακοῦ ὄλου τοὺς ἱερωμένους, οἵτινες ἔχουσι σεράγια, κ' ἐκλαμβάνουσι δι' ἀρχαῖα τὸ λατινικὸν εὐχολόγιον! Ὁ Θεὸς νὰ δώσῃ εἰρήνην εἰς πάντας τοὺς τιμίους ὀπαδοὺς, οἱ ὅποιοι ἀκολουθοῦσι τὸν φανατισμὸν τοῦ προφήτου τῆς Μένικας, πάντοτε ἐτοιμοὺς νὰ θυσιάσωσιν δόσιους τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διὰ τὴν μεγαλειτέραν δόξαν τοῦ Πλάστου! Ἀλλ' ἀναμνήσθητι ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς τόπον μάγων, ἐνθα οὐδὲνα βλέπει τις ἐνεργεῖν διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς του, ἐνθα δὲν συλλογίζονται νὰ θεωρῶσι τὴν περιτομὴν τῶν ἀνθρώπων διὰ νὰ τοὺς καλῶσιν ἢ τοὺς ἀθωώσιν καὶ ἐνθα ἡ μήτρα καὶ ἡ πρᾶσινη τίβερις, καλύπτουσι ἐξ ἰσοῦ τὰς ἰερὰς κεφαλὰς, διὰ νὰ χρησιμεύῃ ὡς σπυρίον εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν φρονίμων, καὶ ὡς στόλισμα εἰς τοὺς τῶν ἀνοήτων.

Γνωρίζω κάλλιστα ὅτι οἱ νόμοι τῆς γεωγραφίας, οἵτινες κανονίζουσι τὰς θεοσκαιίας τοῦ κόσμου, θέλουσιν ἵνα τὰ δύο νεογνά ὧσι Μουσουλμάνοι· ἀλλὰ μόνον τὰ ἄρρενα περιτέμνουσι καὶ ἐγὼ ἔχω ἀνάγκην, ὅπως τὰ διδυμά μου περιμνηθῶσιν ἀμφοτέρω· τώρα σὺ εὐρίσκεαι καλὸν νὰ τὰ βαπτίσω; — Πράξον, πράξον, εἶπεν ὁ δρουΐδης, ἰδοὺ σοὶ λέγω ὡς ἱερεὺς, ἰδοὺ καλῶς ἠτιολογημένη ἐκλογὴ περὶ ἧς πρῶτον ἤδη ἤκουσα εἰς τὴν ζωὴν μου.

— Ἡ βασίλισσα, ἣτις ἐπεθύμει ν' ἀνατρέψῃ ὅλην τὴν ἐθιμοταξίαν, ἠθέλησε νὰ ἐγεθῆ τῆς κλίνης μετὰ ἐξ ἡμέρας, καὶ νὰ ἐξέλθῃ τὴν ἐβδόμην, ἐπὶ προσάσει ὅτι ἦτο καλῶς τὴν ὑγίαν. Μολταῦτα ἔτροφε τὰ τέκνα της· παράδειγμα μισητόν, τοῦ ὁποίου ἅπασαι αἱ γυναῖκες τῆ παρῆστησαν ζωηρότατα τὰς συνεπειάς. Ἡ Φαντασιώδης, ἣτις ἐπίστευε τὰς ζημίας τοῦ χυνομένου γάλακτος, ὑπεστήριζεν ὅτι δὲν ὑπῆρχε πλέον χαμένος καιρὸς διὰ τὴν εὐχαρίστησιν τῆς ζωῆς, τῆς ἐπερχομένης μετὰ τὸν θάνατον· ὅτι

τὸ στήθος γυναικὸς νεαρᾶς, μαρμάρειται ὡσαύτως, ὅσον καὶ τῆς τροφῆς, προσθέτουσα μετὰ τόνου γυναικὸς, ὅτι δὲν ὑπάρχει ποσὸς ὠραιότερον στήθος εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ συζύγου, ὅσον τὸ στήθος μητρός, θηλαζούσης τὰ τέκνα της. Ἡ ἐπέμβασις αὕτη τῶν συζύγων εἰς τὰς φροντίδας, αἵτινες τόσον ὀλίγον ἀφορῶσιν αὐτοὺς, ἐπήνεγκε ἄφθονον γέλωτα εἰς τὰς γυναῖκας· ἡ βασίλισσα ὠραιότατη, ἡ μὴ οὔσα τοιαύτη ἀτιμωρητὶ τὰς ἐφάνη ἔκτοτε μ' ὅλας τὰς ἰδιοτροπίας της, σχεδὸν τόσον γελῶσα, ὅσον καὶ ὁ σύζυγός της τὸν ὁποῖον ἐκάλεον χωρικὸν τοῦ Βογιράρδου.

— Σὲ βλέπω ἐρχόμενον, εἶπεν ὁ Δρουΐδης· θὰ βελήσῃς νὰ μὲ μεταμορφώσῃς εἰς Σάχ-Βαχαν, καὶ θὰ μ' ἀναγκάσῃς ἐπίσης νὰ ἐρωτήσω ἐὰν ὑπάρχῃ Βογιράρδος εἰς τὰς Ἰνδίας, καὶ Μεδρίτιος εἰς τὸ δάσος τῆς Βαλονίας, μελόδραμα εἰς Παρισίους, καὶ φιλόσοφος εἰς τὰ ἀνάκτορα; Ἀλλ' ἐξοκολοῦβει τὴν βραβυδίαν σου καὶ μὴ μοῦ σταίνης πλέον παγίδας· διότι οὔτε νυμφευμένος εἶμαι, οὔτε σουλτάνος, ἐπομένως δὲν ἀρμόζει νὰ ἦμαι ἀνόητος.

— Τέλος εἶπεν ὁ Ζαλαμίρ, χωρὶς ν' ἀποκρίθῃ ὡς τὸν Δρουΐδην, τὰ πάντα εἰσὶν ἔτοιμα, ἡ ἡμέρα ἐπέληεν, ἔν' ἀνοίξῃ τὰς πύλας τοῦ οὐρανοῦ εἰς ἀμφοτέρω τὰ νεογνά. Ἡ μάγισσα ἤλθε πολὺ πρῶτ' εἰς τ' ἀνάκτορα, καὶ διεκίρυσεν εἰς τοὺς ἐνδόξους συζύγους, ὅτι ἐμελλε νὰ προσφέρῃ εἰς ἐκάτερον τῶν τέκνων αὐτῶν δῶρον ἄξιον τῆς καταγωγῆς καὶ ἰσχύος αὐτῶν. «Θέλω εἶπεν αὕτη, πρὶν τὸ μαγικὸν ὕδωρ τοὺς κρῦψῃ ἀπὸ τῆς προστασίας μου, καὶ νὰ τοῖς δώσω ὀνόματα ἐναργέστερα ἐκείνων ὄλων τῶν πλατέων ποδῶν τοῦ ἡμερολογίου, ἐπειδὴ θὰ ἐκφράζωσι ταῦτα, τὰς προτιμήσεις, δι' ὧν ἔχω ἀνάγκην νὰ τοὺς προκίσω συγχρόνως. Ἀλλ' ὡς καὶ ὑμεῖς γνωρίζετε κάλλιον ἐμοῦ τὰς ἰδιότητας, αἵτινες ἀρμόζουσιν εἰς τὴν εὐτυχίαν τῆς οἰκογενείας σας, ὑμεῖς αὐτοὶ ἐκλέξατε καὶ πράξετε οὕτω διὰ μιᾶς ἀποφασιστικῆς ἐρωτήσεως πρὸς ἐκάτερον τῶν τέκνων σας ὅτι οἰκογενεὴς ἀνα-

τροφῆ σπανίως ἀποτελεῖ εἰς τὴν νεότητα, καὶ ὅτε ὁ λόγος δὲν ἰσχύει πλέον εἰς προκεχωρημένην ἡλικίαν.»

Ἐπίσης συνέβη μεγάλη φιλονεικία μετὰ τῶν δύο συζύγων. Ἡ βασίλισσα δι' ἀσχυρίζετο μόνη νὰ κανονίσῃ κατὰ τὴν φαντασίαν της, τὸν χαρακτήρα ὀλοκλήρου τῆς οἰκογενείας· καὶ ὁ καλὸς πρίγκηψ, ὅστις ἠθάνετο τὴν ἀνάγκην παρομοίας ἐκλογῆς, ὠλιγόρει νὰ τὴν ἐγκαταλείψῃ εἰς τὴν ἰδιοτροπίαν γυναικὸς, τῆς ὁποίας ἐλάτρευε τὰς ἀφροσύνας, χωρὶς νὰ τὰς διαμυριάζηται. Ὁ Φοῖνις ἤθελε τέκνα τὰ ὁποῖα νὰ γίνωσιν ἡμέραν τινα πνεύματα φρόνιμα: Ἡ Φαντασιώδης ἠγάπα περισσότερον νὰ ἔχῃ ὠραία τέκνα· καὶ ἂν διέλαμπον ἐξαετῆ γενόμενα, πολλὴ ὀλίγον ἐφρόντιζεν, ἂν ἐγίνοντο ἀφρονες εἰς ἡλικίαν τριάκοντα ἐτῶν. Ἡ Μάγισσα μάτην προσεπάθησε νὰ συνδιαλλάξῃ τὰς αὐτῶν Μεγαλειότητας, καὶ μετ' ὀλίγον ὁ χαρακτήρ τῶν νεογνῶν, ὑπῆρχε τὸ ἀνάδαλον τῆς φιλονεικίας· καὶ δὲν ἐπρίκειτο πλέον περὶ δικαίου, ἀλλὰ περὶ σωφρονήσεως τοῦ ἐνός ἢ τοῦ ἄλλου.

Τέλος ἡ Δισκρέτη ἐπενόησεν ἐν μέσον, δι' οὗ τὰ πάντα νὰ διορθώσῃ, χωρὶς ν' ἀδικήσῃ τινὰ· εἶπεν ἵνα ἐκάτερος διαθέτῃ κατὰ τὴν ἀρέσκειάν του τὸ τέκνον τοῦ φίλου του. Ὁ βασιλεὺς ἐπεδοκίμασε μέσον, προβλέπον τὴν οὐσίαν, καταδεικνύων ἐναντίον τῶν παλαλῶν εὐχῶν τῆς βασίλισσας, τὸν ἐπίδοξον διάδοχον τοῦ θρόνου· καὶ βλέπων τὰ δύο τέκνα ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς παιδαγωγοῦ των, ἔσπευσε νὰ λάβῃ τὸν πρίγκηπα, παρατηρῶν ἅμα τὴν θυγατέρα μετ' ὀφθαλμοῦ οἴκτου. Ἀλλ' ἡ Φαντασιώδης ἤττον ὠργισμένη ἢ ὅσον ἔπρεπε νὰ ἦναι, ἔτραξεν ὡς παράφρων εἰς τὴν νέαν πρίγκηπισσαν· καὶ λαμβάνουσα αὐτὴν ὡσαύτως εἰς τοὺς βραχίονάς της: «Ἐνώνεσθε ὅλοι, εἶπε, διὰ νὰ μ' ἀφάνιστε· ἀλλ' ἐπὶ τέλος αἱ ἰδιοτροπίαι τοῦ βασιλέως θὰ βασανίζωσιν αὐτὸν τὸν ἴδιον πρὸς ὄφελος τοῦ ἐνός τῶν τέκνων του, διακηρύττω ὅτι ζητῶ δι' αὐτό, ὅπερ κρατῶ εἰς χεῖρας, ὅλα τὰ ἐναντία τῶν ὅσων ἤθελα ζητήσαι διὰ τὰ ἄλλα. Ἐκλεξον τώρα, εἶπεν αὕτη πρὸς τὸν βασιλέα μετὰ τόνου θριαμβευτικοῦ, καὶ ἐπειδὴ εὐρίσκεαι τόσα θέλητρα εἰς

τὸ νὰ διευθύνῃς τὰ πάντα, ἀποφάσισον διὰ μιᾶς μόνης λέξεως, τὴν τύχην ὀλοκλήρου τῆς οἰκογενείας σου. » Ἡ μάγισσα καὶ ὁ βασιλεὺς, μάτην προσεπάθησαν νὰ τὴν ἀποτρέψωσιν ἀποφάσεως, ἥτις ἔθετε τὸν πρίγκηπα εἰς παράδοξον ἀμηχανίαν· δὲν ἤθελεν αὕτη ποσὼς νὰ ὑποχωρήσῃ, καὶ εἶπεν ὅτι ἔγαιρε πολὺ διὰ τὸ μέσον, ὅπερ ἤθελεν ἐπιφέρει εἰς τὴν θυγατέρα της ὅλην τὴν ἀξίαν, ἣν ὁ βασιλεὺς δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ δώσῃ εἰς τὸν υἱὸν του. « Ἄχ! εἶπεν ὁ πρίγκηψ οὗτος ἐκ πείσματος ὀργισθεῖς, πάντοτε ἐμίσεις τὴν θυγατέρα σου, καὶ τοῦτο ἀποδεικνύεις κατὰ τὴν ἀναγκαιότεραν περίστασιν τῆς ζωῆς τῆς ἀλλὰ προσέθηκε μετ' ὀργίλου τόνου, τὸν ὅποιον δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατήσῃ, διὰ νὰ καταστήσῃς εἰς τὸ πείσμα σου ἐντελὲς τὸ μέσον, σ' ἐρωτῶ, ἐάν τὸ τέκνον τοῦτο σοὶ ὁμοιάζῃ. — Τόσον καλλίτερα διὰ σέ καὶ δι' αὐτὸ ἀπεκρίθη ζωηρῶς ἡ βασιλίςσα ἀλλὰ θὰ ἐκδικηθῶ, καὶ ἡ κόρη σου θὰ σοὶ ὁμοιάσῃ. » Ἄμα ἐλέχθησαν ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου αἱ λέξεις αὗται, μετ' ἀνομοίας βίας, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἀπηλπίσθη διὰ τὴν ἀνοσιάν του, καὶ ἠθέλησε ν' ἀνακαλέσῃ τὰς λέξεις του· ἀλλὰ τελέσταιται, καὶ τὰ δύο τέκνα ἦσαν προικισμένα ἐκ τῶν ἐπιθυμητῶν ἐκείνων χαρακτηρισμῶν. Τὸ ἄρρεν ἐπωνομάσθη πρίγκηψ Ἰδιότροπος, καὶ ἡ κόρη ἐκαλεῖτο πριγκηπίσσα Φρονίμη, ὄνομα ἀλλόκοτον, τὸ ὅποιον αὐτὴν ἐδόξασε τοσοῦτον, ὥστε οὐδεμίαν γυνὴ ἐτόλμησε νὰ τὸ φέρῃ ἀιολούως.

Ἰδοὺ λοιπὸν ὁ μέλλον διάδοχος τοῦ θρόνου, ἐστολισμένος μὲ τὰς τελειότητας ἀπάσας ὡραίας γυναικός, καὶ ἡ πριγκηπίσσα ἀδελφὴ του προωρισμένη νὰ καθέξῃ ἡμέραν τινα ἀπάσας τὰς ἀρετὰς ἀνδρὸς ἐνκράτου καὶ τὰς ιδιότητας καλοῦ βασιλέως· μέρισμα ὅπερ δὲν ἐφαίνετο ἐκ τῶν καλλίστων, ἀλλ' εἰς τὸ ὅποιον δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἐπανέλθωσι. Τὸ ἀστεῖον ὑπερῆεν ὅτι ὁ ἀμοιβαῖος ἔρωσ τῶν δύο συζύγων, ἐπενήργει κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην μετ' ὅλης τῆς δυνάμεως, ἥτις ὑπῆρχε πάντοτε, ἀλλὰ συνήθως πολὺ ἀργά, καὶ ἐπειδὴ αἱ οὐσιώδεις περιστάσεις καὶ ἡ προτιμησις δὲν ἔπαυε τὰς ἐνεργείας τῆς, ἐκάτερος εὕρισκον ἐκεῖνο τῶν τέ-

κνων του, ὅπερ τῷ ὁμοιάζε τὸ πλέον χειρότερον προικισθὲν τῶν δύο καὶ ἐσκέπτετο μᾶλλον νὰ τὸ οἰκτείρῃ ἢ νὰ τὸ συγχωρῇ. Ὁ βασιλεὺς ἔλαβε τὴν κόρην εἰς τοὺς βραχίονάς του καὶ σφίγγων αὐτὴν τρυφερῶς: « Ἀλλοίμονον! τῇ εἶπεν, εἰς τί θὰ σοὶ χρησιμεύσῃ ἡ ὡραιότης αὕτη τῆς μητρὸς σου χωρὶς νὰ ἔχῃς τὸ πρότερον νὰ τὴν καταστήσῃς ἀξίαν; Διὰ νὰ ἦσαι πολὺ φρόνιμος καὶ δὲν θ' ἀναγκάσῃς τινὰ νὰ παραφρονήσῃ διὰ σέ. » Ἡ Φαντασιώδης, μᾶλλον ὑποπτος περὶ τῶν ἰδίων ἐκκεντρῶν ἀληθειῶν, δὲν εἶπεν ὅτι ἐρρόνει περὶ τῆς σοφίας τοῦ μέλλοντος βασιλέως· ἀλλ' ἤτο εὐκαλον ν' ἀμφιβάλλῃ τις ἐκ τοῦ λυπηροῦ τρόπου, μὲ τὸν ὅποιον τὸν ἐθώπευε, ὅτι εἶχεν εἰς τὴν καρδίαν μεγάλην ἰδέαν συμμετοχῆς αὐτῆς. Ἐν τούτοις ὁ βασιλεὺς παρατρῶν αὐτὴν διὰ τρόπον ἐμφαίνοντος ταραχῆν, τὴν ἐπέπληξε μικρὸν διὰ τὰ παρελθόντα. « Δισθάνομαι τὰ σφάλματά μου, τῇ εἶπεν οὗτος, ἀλλὰ σὺ εἶσαι ἡ αἰτία τούτων· τὰ τέκνα μας ἤθελον εἶναι καλλίτερα ἡμῶν σὺ εἶσαι ἡ αἰτία ὅτι θὰ ὁμοιάσωσι πρὸς ἡμᾶς. — Τοῦλάχιστον, εἶπεν αὕτη ῥιπτομένη εἰς τὸν πρίγκηπον τοῦ συζύγου της, εἶμαι βεβαία ὅτι θὰ ἀγαπηθῶσιν, ὅσον εἶναι δυνατόν. » Ὁ φοιτιζόμενος διὰ τὴν τρυφερότητα τοῦ κινήματος τούτου, παρηγορήθη διὰ τὴν σκέψιν ταύτην, τὴν ὅποιαν τόσον συνεχῶς ἔκαμνε φυσικὴ καλλονὴ καὶ καρδίᾳ εὐαίσθητος, ἀρκεῖ τὰ πάντα νὰ διορθώσῃ.

— Μαντεύω καλλίστα πάντα τὰ ἐπιλοιπα, εἶπεν ὁ Δρουίδης, διακόπτων τὸν Ζαλαμίρ, ὅτι ἤθελε τελειώσει τὸ διήγημα διὰ σέ. Ὁ πρίγκηψ Ἰδιότροπος θὰ γυρίσῃ ὅλων τὰς κεφαλὰς, καὶ θὰ ἦναι ὁ κάλλιστος τῆς μητρὸς σου μιμητής, διὰ νὰ μὴ ἦναι ἡ βιάσωνος. Ἴνα καταστήσῃ τοὺς ὑπηκόους του εὐτυχεῖς θὰ τοὺς φέρῃ εἰς ἀπελπισίαν, ἀποδίδων πάντοτε εἰς τοὺς ἄλλους τὰ σφάλματά του· ἀδικος, διότι ἦτο ἀνόητος ἐκ δὲ τῆς λύπης περὶ τῶν σφαλμάτων του, θέλει διαπράξει καὶ ἄλλα νέα. Καὶ ἡ σοφία οὐδέποτε θέλει τὸν καθοδηγήσει, τὸ καλόν, τὸ ὅποιον θὰ θελήσῃ νὰ πράξῃ, θ' αὐξήσῃ τὸ κακόν, τὸ ὅποιον ἤθελε πράξει. Ἐν

μιᾶ λέξει, ἂν καὶ κατὰ βῆθος εἶναι καλός, εὐαίσθητος καὶ γενναίόφρων, ἔχει ἀρετὰς, αἵτινες θέλουσι τὸν βλάψει, καὶ ἡ μόνη του τρέλλα, πρόσθετος εἰς ἀπασαν τὴν δυνάμιν του, θὰ τὸν καταστήσῃ μισητότερον, ἢ ὅσον ἤθελε τὸν καταστήσει ἡ προμελετημένη κακία. Ἄφ' ἑτέρου ἡ πριγκηπίσσα σου Φρονίμη, νέα ἡρώϊς τοῦ τόπου τῶν μαγεῖων, θὰ γείνη πρότυπον σοφίας καὶ φρονήσεως· καὶ χωρὶς νὰ ἔχῃ λατρευτὰς, θὰ λατρευῆται οὕτω ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὥστε ἕκαστος θὰ εὐχθῆται νὰ κυβερνᾶται ὑπ' αὐτῆς· ἡ καλὴ τῆς διαγωγῆς, ὄφελιμος εἰς πάντας καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἰδίαν, δὲν θ' ἀδικήσῃ ἄλλον, παρὰ τὸν ἀδελφόν της, ὅστις θ' ἀντιτάσῃ πάντοτε τὰ ἐναντία εἰς τὰς ἀρετὰς της, καὶ εἰς τὸν ὅποιον ἡ κοινὴ γνώμη θ' ἀποδώσῃ ὅλα τὰ ἐλαττώματα, τὰ ὅποια δὲν θὰ ἔχῃ, καὶ ἂν μάλιστα δὲν ἤθελε τὰ ἔχει αὐτὸς ὁ ἴδιος. Θὰ γείνη λόγος νὰ εἰσαγάγῃσι τὴν περὶ τῆς διαδοχῆς εἰς τὸν θρόνον τάξιν, νὰ ὑποδουλώσωσι τὴν ἰλακάτην εἰς τὴν κλίσην καὶ τὴν τύχην εἰς τὴν φρόνησιν. Οἱ λατροὶ ἐμφαντικῶς θὰ προτείνωσι τὰς συνεπειὰς παραδείγματος τοιοῦτου καὶ θ' ἀποδείξωσιν ὅτι εἶναι προτιμητέον ὁ λαὸς τυρλῶς νὰ ὑπακούῃ εἰς τοὺς λυσιώδεις, τοὺς ὅποιους ἡ τύχη ἐνδέχεται νὰ τῷ δώσῃ ὡς κυρίους, ἢ νὰ ἐκλέγῃ δι' ἑαυτὸν ἀρχηγούς φρονίμους· ἂν καὶ ἀπαγορεύωσιν εἰς παράφροναν τὴν διοίκειν τῶν ἰδίων του ἀγαθῶν, εἶναι καλὸν νὰ τῷ ἀφήσωσι τὴν ὑπερτάτην διοίκησιν τῶν ἀγαθῶν μας καὶ τῶν ζώων μας· ἀκόμη καὶ ὁ ἀνοητότερος ἀνὴρ εἶναι μᾶλλον προτιμότερος τῆς σοφωτέρας γυναικός, καὶ ὅτι τὸ ἄρρεν ἢ ὁ πρωτογέννητος, καὶ ἂν ἦτο πῆθξ ἢ λύκος, ἔπρεπε, καλῶς ἐννοηομένης τῆς πολιτείας, νὰ ὑπακούῃ εἰς τὰς θελήσεις του ὁ μετ' αὐτὸν γενόμενος, εἴτε ἡρώϊς ἦτο, εἴτε ἄγγελος. Παρατηρήσεις καὶ ἀντιλογίαι ἐκ μέρους τῶν στασιαστῶν, εἰς τὰς ὁποίας Κύριος οἶδεν ὅποσον θέλουσιν ἰδεῖ διαλάμπουσαν τὴν σοφιστικὴν σου εὐγλωττίαν· ἐπειδὴ σὲ γνωρίζω, διότι σὺ πρὸ πάντων εἰς τὸ κακολογεῖν ἐξασκεῖς τὴν χολὴν σου ἀσμέως· καὶ ἡ πικρὰ σου εὐλικρίνεια φαίνεται χαίρουσα εἰς τὰς κακίας τῶν ἀν-

θρώπων, δι' ὅσην εὐχαρίστησιν λαμβάνει πρὸς τὸ ἐπιπλήττειν αὐτοὺς δι' αὐτὴν,

— Ἀληθῶς! πᾶτερ Δρουίδη, πῶς σκέπτεσαι τὰ πράγματα! εἶπεν ὁ Ζαλαμίρ ὅπως ἐκπεπληγμένος· ὅποια λογοδιάρροια! Ποῦ διάβολον εὗρες τόσον ὡραίους μονολόγους; Οὐδέποτε κατὰ τὴν ζωὴν σου ὠμίλησας τόσον ὡραία εἰς τὸ ἱερὸν δάσος, ἂν καὶ δὲν ὠμίλησας ἀληθέστερον. Ἐάν σὲ ἀφῆνον νὰ τὸ πράξῃς, θ' ἀλλάξῃς μετ' ὀλίγον διήγημα μαγεῖων, εἰς πολιτικὸν σύγγραμμα, καὶ θὰ τὸ εὗρωσιν ἡμέραν τιὰ εἰς τὸ γραφεῖον τῶν πριγκηπίων, κυανοῦν γένειον, ἢ δέρμα ὄνου, ἀντὶ τοῦ Μακκιβέλη. Ἀλλὰ μὴ σπεύσῃς ἐπὶ τοσοῦτον ἵνα μαντεύσῃς τὸ τέλος τοῦ διηγήματός μου.

Διὰ νὰ σοὶ δείξω ὅτι αἱ λύσεις τοῦ ἐξηγήματος τούτου δὲν μὲ λείπουσιν ἐν ἀνάγκῃ, ἰδοὺ εἰς τέσσαρας λέξεις θέλω προτείνει μίαν, οὐχὶ τόσον σπουδαίαν, ὅσον τὴν ἰδικὴν σου, ἀλλ' ἴσως τόσον φυσικὴν, καὶ βεβαίως μᾶλλον ἀπρόοπτον.

Θὰ μάθῃς λοιπὸν ὅτι τὰ δύο τέκνα ὄντα δίδυμα, ὡς παρετήρησε τοῦτο, ὁμοιώματα κατὰ τὴν μορφήν καὶ ἀπρακτικῶς ἐνδεδυμένα, ὁ βασιλεὺς, νομίζων ὅτι ἐκράτει τὸν υἱὸν του, εἶχε τὴν κόρην του ἐπὶ τῶν γονάτων του, κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐπιβόης· καὶ ὅτι τῆς βασιλίσσης, ἀπατηθείσης ἐκ τῆς ἐκλογῆς τοῦ συζύγου της, καὶ κρατούσης ὡσαύτως τὸν υἱὸν της, ἀντὶ τῆς θυγατρὸς της, ἡ μάγισσα ὠφελήθη ἐκ τῆς πλάνης ταύτης, ὥστε νὰ προικίσῃ τὰ δύο τέκνα διὰ τοῦ καταλληλοτέρου τρόπου. Ἰδιότροπος ὀνομάσθη ἡ πριγκηπίσσα, καὶ φρόνιμος ὁ πρίγκηψ ἀδελφός της, καὶ εἰς τὸ πείσμα τῶν ἀνοσιῶν τῆς βασιλίσσης, τὰ πάντα εὐρέθησαν εἰς τὴν φυσικὴν τῶν τάξιν, προελθούσαν εἰς τὸν θρόνον, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως, ὁ φρόνιμος ἐπροξένησε πολλὰ κατὰ, καὶ ὀλίγον κρότον, ζητῶν πρὸ πάντων νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ χρεῖα του, ἢ ν' ἀπολαύσῃ φήμην· δὲν ἔκαμνε οὔτε πόλεμον κατὰ τῶν ξένων, οὔτε θίαν κατὰ τῶν ὑπηκόων του καὶ ἔλαβε πλείονας εὐχὰς ἢ ἐπαίνους. Πάντα τὰ σχέδια, ὅσα ἐγένοντο ἐπὶ τῆς πρώην βασιλεί-

ας εξετελέσθησαν ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ· καὶ μεταβαίνοντας ἀπὸ τῆς κυριαρχίας τοῦ πατρὸς εἰς τὴν τοῦ υἱοῦ οἱ λαοὶ διπλασίως εὐτυχεῖς, ἐπίστευον ὅτι δὲν ἤλλαξαν κύριον. Ἡ πριγκίπισσα Ἰδιότροπος, ἀφ' οὗ κατέστρεψε τὴν ζωὴν ἢ τὸ λογικὸν ἀπείρων ἐραστῶν, τρυφῶν καὶ ἀξιοεράστων, ὑπανδρεύθη τέλος μετὰ γείτονος βασιλέως, τὸν ὁποῖον προετίμησεν, ἐπειδὴ ἔφερε τοὺς μακροτέρους μύστακας καὶ ἐπήδα κάλλιον διὰ τοῦ ἐνὸς ποδός. Ὡς πρὸς τὴν φαντασιώδη ἀπέθανεν ἐν δυσπεφίας ποδῶν περδίκων ἐψυμένων, τοὺς ὁποῖους ἠθέλησε νὰ φάγῃ πρὶν μεταβῆ εἰς τὴν κλίνην, ὅπου ὁ βασιλεὺς ἐβασανίζετο περιμένων αὐτὴν μίαν ἐσπέραν καθ' ἣν μετὰ πολλὰς θωπείας, τὸν ὑπεχρέωσε νὰ ἔλθῃ νὰ συνευασθῇ μετ' αὐτῆς.

A. I. ΟΛΥΜΠΙΟΣ.

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΠΥΡ.

(Συνέχεια ἀπὸ Φιλάδιον IV.)

Καθόλου εἰπεῖν, πάντες οἱ τοῦ μασιωνος συγγραφεῖς, οἱ περὶ τοῦ γραικικοῦ πυρὸς ἀποφανθέντες πάνυ ὑπερέβαλον τὴν δύναμιν αὐτοῦ· περὶ τούτου δὲ, ὅτι περιεργότερον δυνάμει νὰ προσφέρωμεν τοῖς ἀναγνώσταις ἡμῶν ἐστὶ χωρίον τοῦ ἀραβικοῦ χειρογράφου, περὶ οὗ ἐφθην εἰπόντες. Ὁ συγγραφεὺς περιγράφει ἐν αὐτῷ μετὰ μεγαλοφρονίας καὶ εὐθείας ὑπεραντατολικῶν τὰ φρικαλέα ἀποτελέσματα ὑγροῦ τινος ἐν ᾧ ἐμβάλλει κυανὴν νάφθαν, πυρίτην (λίθος σύνθετος ἐκ σιδήρου καὶ θείου - marcassite) θείου, ὄξος καὶ ... οὖρος παιδός. Ἴδου ἀναφέρομεν αὐτολεξεῖ τὴν ὑπὸ τῶν κ. κ. Reynand καὶ Favé διδομένην μετάφρασιν τοῦ χαρακτηριστικοῦ τούτου ἀποσπάσματος.

«Ὅταν θελήσῃς νὰ καταστρέψῃς φρούριον, τείχος ἢ ἡντιωδήποτε οἰκοδομήν, κέλευσον εἰς τοὺς πυροτέχνους

νὰ ἐξάξωσι τῶν δοχείων μέρος τι τῆς νάφθας ταύτης... οὗτοι θὰ ἐκσπενδονίσωσιν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ ὁποῖου θέλεις τὸν ὄλεθρον ἀντικειμένου. Πρόσεξον νὰ ἐπιτύχῃς τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ὁ ἀνεμος ἔσεται οὐριος, δηλαδὴ νὰ πνέῃ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ... Μετὰ ταῦτα, διτάξον νὰ προχωρήσωσιν ἕτεροι ἄνθρωποι μετὰ πυρὸς καὶ νάφθας. Πραγματικῶς, τὸ πῦρ τῆς νάφθας, ἀντιληφθὲν τῇ ἀναθυμιάσει τοῦ ὑγροῦ τούτου, ἀναφλέγεται, ἐκτείνεται, διαδίδεται, μέγας δὲ κρότος παράγεται καὶ φοβερὸς συριγμός. Φρικῶδες ἔσται τὸ παραστυπόμενον εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς σου θέαμα. Θὰ ἴδῃς τὸ φρούριον, ἐὰν μὲν ἦνε ἐκτισμένον μετὰ τετραγωνικοῦς λίθους νὰ κλονίζηται καὶ νὰ διαβρῆγνυται· οἱ λίθινοι ὄγκοι θὰ κατακρημνισθῶσιν οἱ μὲν ἐπὶ τῶν δὲ μετὰ κρότου βροντῆς... Ἐὰν δὲ τὸ φρούριον ἦνε ἐκτισμένον μετὰ λίθους καὶ ψαμμωτόν, θὰ τὸ ἴδῃς, μετὰ μίαν ὥραν, κατεδαφισμένον καὶ ἐν ἐρείπιοις· ἐὰν δὲ ὑπολείψωσι τινα λείψανα ἀπυρόλητα, ἃς πλησιάσωσι οἱ πυροτέχναι μετὰ τοῦ ἐσκευασμένου ὑγροῦ καὶ νάφθας, ἡ νάφθα ἀναφλεχθήσεται καὶ ὅ,τι ἔνδον καταναλώθησεται. Καπνὸς πυκνὸς καὶ ὕψωθῆσεται, ὁ δ' ἐχθρὸς ὑπὸ τῆς δυσωδίας ἀμικ καὶ τοῦ πυρὸς ἀπολεσθήσεται· μόνον θὰ διασωθῶσιν οἱ τραπέντες εἰς φυγὴν πρὶν αἰσθανθῶσι τὴν κακὴν ὄσμήν καὶ τὸ πῦρ προσθήσῃ αὐτοῦς. Οὐδεὶς, ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, θὰ δυνήθῃ νὰ εἰσδύσῃ ἐπὶ τοῦ θεάτρου τῆς πυρκαϊῆς, ἕνεκα τοῦ καπνοῦ τοῦ σκότους καὶ τῆς δυσωδίας αὐτῆς. Ἐὰν δὲ θελήσῃς νὰ τρέψῃς εἰς φυγὴν τοὺς ὑπερμάχους τοῦ φρουρίου ἐπισώρευσον ξυλικὴν πολλὴν ἐμπροσθεν τῆς θύρας «ἀνάμενε δὲ ἀνεμος σφοδρὸς κατὰ τῆς οἰκοδομῆς νὰ πνεύσῃ. Θὰ διτάξῃς τότε εἰς τοὺς ἐργαζομένους τὴν νάφθαν νὰ ρίψωσιν ἐπὶ τῆς ὕλης ἐκ τοῦ ἐσκευασμένου ὑγροῦ· μετὰ ταῦτα θὰ προσβάλλωσι τὴν ξυλικὴν διὰ πυρὸς νάφθας. Ὅταν οἱ ὑπερμάχοι τοῦ φρουρίου αἰσθανθῶσι τὴν ὄσμήν τούτου τοῦ ὕδατος, θὰ ἀπολεσθῶσιν, μόνον δὲ οἱ τραπέντες εἰς φυγὴν θὰ διασωθῶσιν. Οὐδ' ἐπὶ μίαν μόνον

στιγμὴν θὰ δυνήθῃ τις νὰ κρατηθῇ ἐντὸς τοῦ φρουρίου, ἕνεκα τοῦ καπνοῦ, τοῦ σκότους, τῆς δυσωδίας καὶ τοῦ ἐξαισίου καύσανος. Ἐὰν ἡ πύλη τοῦ φρουρίου ἢ ἐκ σιδήρου, θελήσῃς δὲ νὰ βιάσῃς τὴν εἰσόδον, ἐπιρρίψον ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, μετὰ δὲ ταῦτα θὰ προσβάλλῃς αὐτὴν διὰ τοῦ πυρὸς τῆς νάφθας· ἡ πύλη θὰ κατασυντριβῇ, θὰ κατακρηματισθῇ· καὶ τὴν αὐτὴν στιγμὴν θὰ ἴδῃς αὐτὴν καταπίπτουσαν ἐπὶ γῆς...»

Ἀληθῶς, τὸ πῦρ τῆς νάφθας, ἦτο, τὸ ἐπαναλαμβάνομεν, σκεύασμα ἐμπροστικόν, κινδυνώδες ἀναμφιβόλως διὰ τὰ πλοῖα, τὰς οἰκοδομὰς καὶ τὰς ξυλικούς κατασκευάς, κινδυνώδες ἔτι καὶ διὰ τοὺς ἄνθρώπους, οὗς ἐπρόσβησαν· οὐσίαι τινὲς τούτῳ συγκεραννόμεναι, ἀναθυμιάζουσαι καὶ ἀλλήλως ἐπενεργοῦσαι ἠδύναντο νὰ παραγάγωσιν ὄξος δυσωδῆ καὶ δηλητήρια, οἷα τὸ θειοῦγον ἀνθράκιο (sulfure de carbone), τὸ θεϊκὸν ὑδρογόνον (hydrogene sulfure) κτλ. ἀλλὰ τούτο, ὡς πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ ἀραβος συγγραφέντως τοσοῦτον ἐλευθερίως εἰς αὐτὸ ἀπονειμμένα ἀποτελέσματα οὔτε κἀν ἐπιδέχεται συγκρίσεως, αἱ δὲ πλανήσεις τοῦ φαντασιολόγου τούτου οὐδεμίαν ἐπιδέχονται ἐξέτασιν, οὔτε ἀξιολογῶνται ἀνασκευῆς.

Ὅπως, ποτ' ἂν ἢ οἱ Μουσουλμάνοι περὶ πολλοῦ ἐποίουν τὰ εὐφλεκτά μίγματα, ἀνύψωσαν δὲ τὴν τέχνην τῆς χρήσεως αὐτῶν εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τῆς τελειότητος, καθόσον ἐπέτρεπεν ἡ τότε κατάσταση τῆς ἐπιστήμης. Μὴ εὐχαριστούμενοι εἰς τὴν χρῆσιν βαλλιστρῶν σφενδανητῶν μηχανῶν, βελῶν καὶ πυρίνων λογχῶν, ἐφαντάσθησαν ἕτερον τρομερὸν ὄπλον, τὸ βαντίριον ρόπαλον, εἶδος βαντίστρου περιέχοντος ἀσφαλτῶδες ὑγρὸν, τὸ ὁποῖον τινάσσοντες ἐπὶ τοῦ ἐχθροῦ περιεκάλυπτον αὐτὸν με φλόγας (1). Ἀλλ' οὐδ' εἰς τοῦτο ἤρκεσθησαν· ἵνα ἐμβάλλωσι τὴν

(1) Περὶ τὰ τέλη τοῦ XIII αἰῶνος κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Ταρτάρων, οἱ Αἰγύπτιοι εἶχον παρ' αὐτοῖς ἵππους, ὠπλισμένους με πυρίνας λόγγας, βαντίρια ρόπαλα καὶ φιά-

ἀταξίαν εἰς τὰς τάξεις στρατοῦ, διαδίδοντας τὸν τρόμον εἰς τοὺς ἄνθρώπους καὶ τὰ ζῶα, ἐλέφαντας καὶ ἵππους, ἠφίσαν κατ' αὐτοῦ φλέγοντας ἵππεῖς. Ὁ ἄνθρωπος ἐκαλύπτετο μετὰ χλαμύδα, ὁ δὲ ἵππος μετὰ μέγα μάλλινον ἐφίππιον ἀμφότερα τεταγμένα μετὰ ἔλαιον νάφθας, καὶ περιεκακομημένα μετὰ κωδωνίσκους ὧν αἱ ἠχήσεις ἐπι ἐπηύξανον τὴν φρικωδίαν τοῦ τεχνικοῦ τούτου τέρατος· ἀλλ' ἵνα μὴ τύχῃ ὥστε καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς καὶ ὁ ἵππος καθῶσι, ἡ εὐδέξια αὐτῶν πανοπλία ἦτο περιεκαλυμμένη ὑπὸ ἐπίσης μαλλινοῦ προσυλακτικοῦ ἐνδύματος, καὶ μετὰ μαστίχην ἀπὸ ὄξος, ἐρυθρὸν ἀργίλον, talc ἀναλελυμένον, σανδαράκη, ἰχθύος κόλλαν, ἐπιεχυμένον. Οὕτω ἐφωδιασμένοι, ὁ ἵππεὺς ἀνήπτει καὶ μετ' ὅλης ταχύτητος κατὰ τῆς πολέμου διευθύνεται γραμμῆς· τὸ στρατήγημα ὁμοῦς τούτο δὲν ἐτελεσφόρει ἢ κατὰ τῶν ἐξ ἀπρόοπτου προσβληθέντων πολεμιστῶν, ἢ μὴ εἰδῶτων οὔτε τὴν ιδιότητα τοῦ πυρὸς τῆς νάφθας οὔτε ὅπως ἀντεπεξέλθωσιν πρὸς τοῦτοις οἱ φλέγοντες ἵππεῖς ἄφριλον καλῶς νὰ υπολογίσωσιν τὴν ἀπόστασιν αὐτῆς, ἵνα μὴ σβεσθῶσι πρὸ τῆς ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἀφίξεώς των. Κατ' ἐναντίαν περίπτωσιν, οὐ μόνον τὸ στρατήγημα ἀπετύγχανεν ἀλλὰ προσεπιτούτοις ἔχανε, καὶ τὴν γοητευτικὴν αὐτοῦ τερατείαν· ἐξ οὗ καὶ τὴν ἐπιδραστικὴν αὐτοῦ δύναμιν. Τοῦθ' ὅπερ συνέβη τὸ 13ον ἔτος κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου δοθείσαν μάχην κατὰ τοῦ Γαζάν, χάνου τῶν Μογγόλων, παρὰ τῇ Ἐμεσῶ, ἐν Συρίᾳ. «Καθ' ἣν στιγμὴν ἐμελλε νὰ συνασθῆ ἡ μάχη, λέγουσιν οἱ ΚΚ. Leynard καὶ Favé, συνῶδ᾽ αἱ τοῖς ὑπὸ τοῦ ἀραβος ἱστορικοῦ Μακρίτζη ἀφηγοούμενοι, ὁ Ταζάν ἐπέταξεν εἰς τὰ στρατεύματά του νὰ μὴ μὴ σιν ἀκίνητοι καὶ νὰ μὴ σαλεύσωσι πρὶν αὐτοῖς δώσει τὸ σύνθημα. Αἰφνης πεντακόσιοι Μαμιλοῦκοι, τὸ ἀπάνθισμα τῶν πυροτεχνῶν ἐξέρχονται τῶν στοίχων τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ μετὰ τῆς νάφθας αὐτῶν ἀνημμένως καὶ ἐφορμῶσι μετ',

λας πλήρεις τοῦ αὐτοῦ μίγματος, ὧν τὸ στόμιον ἦν ἠλειμμένον μετὰ θείου.

όλης τῆς ταχύτητος τῶν ἵππων τῶν ἄλλ' ἐν βραχεῖ, τῶν Μογγόλων μὴ μεταβαλόντων θέσιν, ἢ νάφθα σβύνεται, οἱ δὲ πυροτέχνηαι ψευθεύοντες τῆς ἐπιτυχίας, ἀναγκάζονται νὰ παλιδρομήσωσιν. Τότε δὴ ὁ Γαζάν διατάσσει τὴν προσβολήν. »

Πρὸ πάντων κατὰ τῶν Χριστιανῶν, κατὰ τὰς δύο τελευταίας σταυροφορίας, (1) οἱ Σαρκαῖοι ἐπιτυχῶς ἐποίησαντο χρῆσιν, τοῦ γραικικοῦ πυρός. Δέον ν' ἀναγνώσῃ τις τοὺς χρονογράφους τῆς ἐποχῆς, ἰδίᾳ τὸν Ἰσνβίλλων, ἵνα λάθῃ τινα γνῶσιν τῶν πανικῶν φόβων, οὓς ἐνέπνεον τοῖς σταυροφόροις τὰ τῶν Μουσουλμάνων ἀλλόκοτα ὄπλα. Ἐντοσούτω, κατὰ τὸ εἰρηθῶς, οἱ φόβοι τῶν σταυροφόρων διεσκαδάζοντο, διότι ἐλαφρότατα καύματα ἦσαν τὸ μόνον ἀπεικταῖν ὅπερ ἐπήνεγκον τὰ τοσοῦτον φοβερά ταῦτα πυρά' ἀλλ' εἶνε γνωστὸν ὅτι, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς ἀμαθείας, στρατιωτικῆς, ὅστις ὑπέκρινεν εἰς τοὺς νόμους τῆς τιμῆς καὶ τῆς θρησκείας, ἤθελε περιφρονῆσαι πολλὰκις αὐτὸν τὸν θάνατον, ὡπισθοχώρει ἀποδειλιῶν, ἢ μᾶλλον πεπηγὼς καὶ ἀκίνητος ὑπὸ τρόμου ἐγίγνετο ἐναντι τῆς ἐλαχίστου ἐμφανίσσεως κινδύνου θεωρουμένου ὡς ὑπερφυσικοῦ. Τοῦντεῦθεν τὰ πυροφόρα μηχανήματα τῶν Ἀφρικανῶν τοσοῦτον διέφερον πασσὼν τῶν ἐν Εὐρώπῃ γνωστῶν πολεμικῶν μηχανῶν, ὥστε οἱ ἱππῶται καὶ οἱ ὀπλοφόροι αὐτῶν ἀπέβλεπον εἰς τὰς πυροφόρους λόγχας καὶ τὰ βρακίρια βόραλα ὡς εἰς καταχθονίους ἐφευρέσεις καὶ ἐξελημέθων τοὺς φλέγοντας ἱππεῖς ὡς διαβόλους ἐξαπεσταλμένους ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ πρὸς ἐπικουρίαν τῶν ἀπίστων. Οὐχ ἤττον ὁμοῦς ἢ θεωρία αὕτη ὀλίγον συνέμεινε χρόνον, ἐκ τοῦ σύνεγγυς δὲ εὐθὺς ὡς εἶδον οἱ Εὐρωπαῖοι τὸ γραικικὸν πῦρ, ἔμαθον τούτου νὰ προσυλλάσσωνται οὐχ ἤττον προσφῶς αὐτῶν τῶν Ἀνατολικῶν ἐπαύσαντο δὲ τοῦ ἀποδίδειν αὐτῷ μαγικὰς ἰδιότητας, ὧν καὶ πόρρω ἀπέειχον. Καὶ ὁμοῦς οἱ ἐρασταὶ αὐτοῦ, ὑποθετήτωσαν θαυμάσιοι, οὐ διεῖλιπον διαδίδοντες ἐπὶ

τῆς συνθέσεως ταύτης ἀρχηγήσεις, ἀρκούσης τυχουσῶν ὑποδοχῆς παρὰ πλείστων, τῶν ἐμβριθῶν ὑπολαβανόμενων συγγραφέων' μόλις δὲ, καθ' ἣν στιγμὴν γράφομεν, ἐπαριθμητος μοῖρα τῶν εὐπαιδευτῶν γινώσκει ὅποιον τι ὀφείλει νὰ φρονῆ ἐφ' ὅ,τι καθορᾷ τὸ Ἑλληνικὸν πῦρ. Οὐκ ὀλίγον ἔτι ἐμπέδον διάκεινται ἐν τῇ παιδείᾳ ὅτι τὸ πῦρ αὐτὸ ἦν ἄσβεστον' ὅτι τὸ ὕδωρ οὐ μόνον δὲν συνέστελλεν τὴν διάδοσιν, ἀλλ' ἔτι ἐπὶ μᾶλλον ἀνεζωπύρει τὴν μανίαν αὐτοῦ' ὅτι ἄσβεστον διετηρεῖτο μέχρι τινὸς βαθύτητος ἐν τῇ θαλάσῃ κτλ. κτλ. Ἐὰν δὲ ἐρωτήσωμεν ποῖα λοιπὸν ἦσαν τὰ στοιχεῖα, ὧν ἡ σύγκρασις παρήγαγεν ἀποτελέσματα τοσοῦτον ἀντιδοξοῦντα εἰς πάντας τοὺς γνωστοὺς τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας νόμους, θὰ ἀπαντήσωσιν ἡμῖν πάνυ ἀπερίττως ὅτι « ἡ συνταγὴ ἀπωλέσθη καὶ ἀδύνατος ἔκτοτε ὑπῆρξεν ἡ ἐπανέυρσις αὐτῆς. »

Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι τὸ μέγα τοῦτο μυστικόν, κατὰ συνέπειαν τῶν σταυροφοριῶν, δὲν ἐβράδυνεν νὰ καταστῇ γνωστὸν τοῖς πᾶσι, καὶ ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν πῦρ ἐπανελθὼν οὕτω εἰς τὸ πρότερον αὐτοῦ καὶ πραγματικὸν ἦθος ἐμπρηστικοῦ ὀργάνου, ὡς τοιοῦτον μετεχειρίσθη ὄχι μόνον ὑπὸ τῶν Ἀνατολιτῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊῶν, παρ' οἷς κατέστη ὄπλον σάγκαιον καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν πρωτευόντων. Ὅλιγον κατ' ὀλίγον, ἰδίᾳ δὲ μετὰ τὴν παραδοχὴν τῆς πυρίτιδος, σπανιώτερον μεταχειριζόμενον, ἔτεινε πρὸς παντελῆ ἀχρησίαν, ἀνθυποκαθισταμένην, τῶν μετα ταῦτα κατασκευαζόμενων πολλῶν ἰσχυροτέρων ὀπλων. Ἐὰν λοιπὸν ἡ συνταγὴ ἀπωλέσθη, ἐξέστω ἡμῖν εἰπεῖν ὅτι ἦν καὶ τοῦ κόπου ἀνάξιον νὰ διατηρηθῇ ἐφ' ᾧ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον παρημελήθη ἡ ἀναζήτησις αὐτῆς. Διότι τὸ γραικικὸν πῦρ κατ' οὐδὲν πλέον σήμερον ἔστιν ἄξιον λόγου, εἰμὴ μόνον ὑπὸ ἱστορικὴν καὶ θεωρητικὴν ἐποψίν, ὡς μόνην δὲ πραγματικὴν ἄξιαν δυνάμεθα ν' ἀπονεύωμεν αὐτῇ τὸ ὅτι διὰ τῆς προδρομῆς αὐτοῦ οὐ μικρὸν συνέτεινεν εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῆς πυρίτιδος, καὶ ἐπὶ τῷ ὄρω τούτῳ καλὸν ἐνομίσαμεν νὰ πραγματευθῶμεν περὶ αὐτοῦ πλατύτερον πρὸς τοὺς ἀναγνώστας ἡμῶν.

Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ.

Μ. Γ. ΠΑΛΛΑΜΑΡΗΣ.

(1) Ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἁγίου Λουδοβίκου (6') κατὰ τῶν Ἀφρικανῶν Μουσουλμάνων (1248—1270).